

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківська національна академія міського господарства

Н.Е. Штомпель

МІСТОБУДУВАННЯ

Конспект лекцій
для студентів 1 курсу денної форми навчання
за напрямом підготовки 6.030601 – «Менеджмент»
(«Менеджмент організацій місцевого самоврядування»)

Харків – ХНАМГ – 2010

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківська національна академія міського господарства

Н.Е. Штомпель

МІСТОБУДУВАННЯ

Конспект лекцій

Харків – ХНАМГ – 2010

Н.Е. Штомпель. Містобудування: Конспект лекцій для студентів 1 курсу денної форми навчання за напрямом підготовки 6.030601 – «Менеджмент» («Менеджмент організацій місцевого самоврядування»). Авт.: Н.Е. Штомпель; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 104 с.

Автор: Н.Е. Штомпель

Рецензент: професор, Заслужений архітектор України, лауреат Державної премії України в галузі архітектури, завідувачий кафедрою містобудування Харківської національної академії міського господарства В.Т. Семенов

Розглядаються історичні й теоретичні аспекти містобудування, новітні тенденції в містобудуванні, пов'язані з практикою місцевого самоврядування, висвітлюються нормативно-правові засади сучасного містобудування

Рекомендовано кафедрою містобудування для студентів за напрямом підготовки 6.030601 – «Менеджмент» («Менеджмент організацій місцевого самоврядування») та ін. Протокол № 15 від 30.06.2009 р.

© Н.Е. Штомпель, ХНАМГ, 2010

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ЗМ 1. ЗАГАЛЬНА ІСТОРІЯ МІСТОБУДУВАННЯ	6
Тема 1. Вступ в містобудування. Загальна історія містобудування. Історія виникнення міст. Містобудування Стародавнього Сходу	6
Тема 2. Історія містобудування Античного Світу	16
Тема 3. Історія європейського містобудування V-XIX ст.	33
ЗМ 2. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СУЧАСНОГО МІСТОБУДУВАННЯ	43
Тема 4. Містобудівні теорії XX ст.	43
Тема 5. Функціонально-планувальна організація поселень в Україні	52
Тема 6. Урбанізація та її вплив на містобудівні процеси	63
ЗМ 3. НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ В МІСТОБУДУВАННІ.....	71
Тема 7. Містобудування в системі місцевого самоврядування в Україні	71
Тема 8. Містобудування в контексті сталого розвитку. Глобалізація та її вплив на містобудівні процеси. Містобудування XXI ст.	83
ГЛОСАРІЙ	90
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	101

ПЕРЕДМОВА

В умовах сучасного розвитку місцевого самоврядування в Україні, під впливом світових тенденцій, пов'язаних з посиленням конкурентної боротьби між окремими міськими утвореннями й регіонами на тлі тотального поширення і застосування високих інформаційних технологій, територіальні громади міст України як ніколи мають потребу в кваліфікованих управлінських кадрах найвищого рівня підготовки, які здатні володіти широким колом питань. Одним з найважливіших питань розвитку системи місцевого самоврядування в Україні на сьогодні є проблема територіального розвитку українських міст, планування міських територій та містобудівного регулювання забудови.

У навчальних планах спеціальності “Менеджмент організацій місцевого самоврядування” певне місце закономірно відведено дисципліні “Містобудування”. Серед теоретичних аспектів дисципліни можна виділити: розробку і реалізацію містобудівної документації та інвестиційних програм розвитку населених пунктів і територій, розміщення будівництва житлово-цивільних, виробничих та інших об'єктів, формування містобудівних ансамблів і ландшафтних комплексів, зон відпочинку та оздоровлення населення, створення та ведення містобудівних кадастрів населених пунктів, захист життєвого та природного середовища від шкідливого впливу техногенних і соціально-побутових факторів, небезпечних природних явищ. Спеціалісти, які мають бажання присвятити себе діяльності в галузі менеджменту організацій місцевого самоврядування, повинні вивчити питання містобудівного розвитку міст, тому що від успішності оволодіння цією дисципліною та здатності знаходити правильні рішення, залежить якість життєзабезпечення населення міст України.

При викладанні дисципліни враховується її взаємозв'язок з рядом інших галузевих курсів: геодезія та геоінформаційні технології, будівлі і споруди, санітарна очистка міст, міський транспорт і дороги, управління проектами, що дозволяє розглядати вказані галузеві питання синтетично в контексті всього міста в цілому.

Автор

ЗМ 1. ЗАГАЛЬНА ІСТОРІЯ МІСТОБУДУВАННЯ

Тема 1. Вступ в містобудування. Загальна історія містобудування. Історія виникнення міст. Містобудування Стародавнього Сходу

Що таке містобудування?

Містобудування — теорія та практика планування й забудови міст. Основне завдання містобудування – створення такого матеріального середовища, в якому потреби людини повинні задовольнятися щонайкраще. Об'єктом містобудівного проектування є навколишнє середовище та його елементи: комплекс будівель, споруд, комунікацій, природний ландшафт парків і місць відпочинку, район міста чи група взаємозалежних поселень (агломерація, зона впливу міста та ін.).

Напрями містобудівної діяльності

Головними напрямками містобудівної діяльності є:

- планування, забудова та інше використання територій;
- розробка і реалізація містобудівної документації та інвестиційних програм розвитку населених пунктів і територій;
- визначення територій, вибір, вилучення (викуп) і надання земель для містобудівних потреб;
- здійснення архітектурної діяльності;
- розміщення будівництва житлово-цивільних, виробничих та інших об'єктів, формування містобудівних ансамблів і ландшафтних комплексів, зон відпочинку та оздоровлення населення;
- створення соціальної, інженерної і транспортної інфраструктур територій та населених пунктів;
- створення та ведення містобудівних кадастрів населених пунктів;
- захист життєвого і природного середовища від шкідливого впливу техногенних і соціально-побутових факторів, небезпечних природних явищ;
- збереження пам'яток культурної спадщини;
- розвиток національних і культурних традицій в архітектурі та містобудуванні;
- забезпечення високих архітектурно-планувальних, функціональних і конструктивних якостей об'єктів містобудування, формування і реконструкція містобудівних ансамблів, кварталів, районів і ландшафтних комплексів, зон відпочинку та природних лікувальних ресурсів;
- розробка правових актів, державних стандартів, норм і правил, пов'язаних з містобудуванням;

- контроль за дотриманням містобудівного законодавства;
- підготовка кадрів для містобудування, підвищення їх кваліфікації;
- ліцензування певних видів господарської діяльності у будівництві в порядку, встановленому законодавством.

Об'єкти містобудування

Об'єктами містобудування є:

- об'єкти архітектурної діяльності.
- територія України та території її адміністративно-територіальних одиниць, їх частини й окремі земельні ділянки;
- функціональні території (зони) адміністративно-територіальних одиниць (житлової і громадської забудови, виробничі, рекреаційні, комунальні, охорони нерухомої культурної та природної спадщини та інші);
- будинки і споруди, їх комплекси;
- комунікації та споруди інженерної і транспортної інфраструктури;

Суб'єкти містобудування

Суб'єктами містобудування є органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи.

Законодавство України про містобудування

Законодавство України про містобудування складається з Конституції України, Законів України “Про основи містобудування”, “Про планування та забудову територій”, “Про архітектурну діяльність” та інших нормативно-правових актів, що видаються на їх виконання.

ЗАГАЛЬНА ІСТОРІЯ МІСТОБУДУВАННЯ. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ МІСТ

Відповідно до археологічних свідчень ще в X-IX тисячоліттях до н.е. виникають так звані “протоміста” — Єрихон на Близькому Сході і Чатал-Гюк на території Малої Азії.

Розкопки в Єрихоні — біблійському “місті пальм” вперше були розпочаті в 1868 році британськими археологами, але їм, на жаль, не вдалось досягти значних результатів і роботи були призупинені.

Через 30 років археологічні роботи були поновлені німецькими спеціалістами під керівництвом професора Е. Зелліна. У їх результаті було знайдено старовинний міський мур, товщина якого становила приблизно 3,5 метри, а висота навіть на момент розкопок складала

4 метри. У 1950-1952 рр. археологічні дослідження руїн Єрихону продовжила британський археолог Кетрін Кеньон, завдяки якій було встановлено справжній вік міста. Над муром здіймались восьмиметрові башти діаметром 10 метрів. Кам'яні перекриття башт мали майже півметрову товщину і метрову довжину й ширину. Уся споруда будувалась з кам'яних блоків 2х3 метри вагою в декілька тонн. На території самої фортеці, площа ділянки якої складала 2,5 га, за величезним муром були розташовані круглі хатини, в яких, за підрахунками спеціалістів, проживало понад 3 тис. мешканців — вражаюча цифра для VIII тис. до н.е.¹.

Безумовно, Єрихон відіграв роль одного з найважливіших міських центрів стародавнього світу того історичного періоду, завдяки вигідному геополітичному розташуванню та наявності природних ресурсів Мертвого моря.

У 1961-1963 рр. англійський археолог Д. Мелларт випадково розкопав в південній Анатолії (на території сучасної Турції) унікальне стародавнє місто Чатал-Гююк. Площа цього міста в три рази більша за площу Єрихону. На сьогоднішній день розкопана тільки 1/30 частина Чатал-Гююка. Та частина, яку вже вдалось розкопати відноситься до періоду середини VII тис. до н.е. — середини VI тис. до н.е.

Чатал-Гююку притаманні стандартні прямокутні двокімнатні будинки з висушеної на сонці цегли загальною площею 25 м². Замість традиційних дверей будинки мали входи у вигляді люків на даху. Вулиць та елементарних провулків не існувало. З урахуванням щільності забудови чисельність населення Чатал-Гююка могла складати близько 20 тис. мешканців, але з урахуванням поправки на кам'яний вік цифра може складати 5-6 тис.

МІСТОБУДУВАННЯ МЕСОПОТАМІЇ

Розташування і клімат. Месопотамія (грецькою Межиріччя) — стародавня країна, яка розташовувалась на рівнині, між ріками Тигр та Євфрат.

Рельєф рівнини Верхньої Месопотамії — плато 300-450 м, Нижньої — алювіальна низина. На півночі й північному сході — гірські хребти Вірменського й Іранського нагір'їв, на півдні й південному заході — околична смуга Сирійсько-Аравійського плоскогір'я.

¹ Г.Н.Матюшин. Археологический словарь. М.: Провещение: АО "Учеб. лит.", 1996. - 304 с.: ил. ISBN 5-09-004958-0.

Клімат північної частини Месопотамії середземноморський, континентального типу з жарким, сухим літом і теплою, відносно дощовою зимою. Середня температура липня — 34°C, січня — 7°C. В Південній Месопотамії клімат тропічний. В умовах середземноморського клімату опадів зазвичай випадає 400-600 мм на рік з мінімумом влітку, коли має місце засуха, постійний сніговий покрів не створюється. На півдні середня температура січня — 11°C, серпня — 34°C, інколи підвищується до 50°C. Кількість опадів на південному сході — 60-100 мм.

Площа територіальних вод — 0,9 тис. км². Води рік Тигр і Євфрат використовуються для зрошення. Повінь навесні, влітку й восени, річки маловодні. У нижньої Месопотамії - чисельні озера й плавні.

У долині Тигра та його протоках розповсюджені вузькі смуги алювіальних ґрунтів – родючих, які мають потребу в штучному зрошенні. Інколи ґрунти заболочені або засолені. Більшу частину території займають степи, які переходять на південному заході в напівпустелі й пустелі.

Загальна характеристика містобудування. На території Стародавньої Месопотамії впродовж кількох тисячоліть існувало багато різних цивілізацій, кожна з яких мала індивідуальний вплив на особливості містобудівного розвитку. Тому вчені рекомендують коректно ставитись до узагальнюючих висновків з приводу відтворення загальної картини містобудування, враховуючи певні відмінності різних періодів. Дослідницьку проблему становить також недостатність археологічних даних, тому що руїни стародавніх месопотамських міст, засипані піском і їх величезні розміри попросту відлякують археологів, які прагнуть замість розчистки грандіозних міських мурів, працювати над сенсаційними знахідками.

Однак беручи до уваги вищевказане зауваження, все таки можна зробити окремі узагальнюючі висновки щодо містобудівних особливостей Месопотамії:

1. Достатньо високий рівень інженерної підготовки територій. Міста в Месопотамії розташовувались на високих терасах, захищаючих забудову від паводків.
2. Обов'язкова наявність міцних мурів, оточуючих місто з усіх боків – необхідний засіб безпеки в умовах військових конфліктів на Близькому Сході.
3. Традиційна компактна форма плану міст Месопотамії — зумовлена міркуваннями економії будівельних робіт та матеріалів.

4. Архітектура міст Месопотамії мала фортифікаційний характер (держави Месопотамії постійно вели війни між собою і з сусідами – хетами, урартами й племенами Ірану).

5. Стандартне месопотамське місто звичайно складалось з трьох складових (самого міста, оточеного міськими стінами, з храмами, резиденцією та житловими кварталами, “передмістя” або шумерською “зовнішнього міста” – території, де знаходились будинки, пасовища, лани й сади, що забезпечували місто продуктами харчування та сировиною, й пристані — центру комерційної діяльності, пов’язаної із зовнішньою торгівлею).

Етапи історичного розвитку. Історію містобудівного розвитку Месопотамії можна умовно розділити на три етапи:

1. У IV тисячолітті до н.е. — в південній частині Месопотамії формується відповідно до тих часів висока культура шумерів, яка потім була успадкована вавілонянами й ассірійцями.

2. На рубежі III-II тисячоліть до н.е. Шумер приходить в занепад, шумерська мова виходить з використання.

3. На початку II тисячоліття домінування переходить до Вавилону. Перша половина I тисячоліття до н.е. характеризується підйомом та зміцненням Ассирії. У середині I тисячоліття до н.е. відбувається новий розквіт Вавилону.

Архітектура й житлове будівництво. Для міських ансамблів Месопотамії характерною є наявність грандіозних майданів в середині яких розташовувались зіккурати – багатосхідчасті башти, які мали назву “гора бога”, і які було видно далеко за межами міста. Зіккурат викладали з сирцевої цегли й облицьовували випаленою цеглою, викладеною на бітум. На яруси терас вели широкі сходи, якими здійсмалися нагору релігійні процесії.

Житлові будинки звичайно були двоповерховими, достатньо комфортними. Фундаменти та нижня частина стіни виконувались з випаленої цегли, інша частина будинку з сирцевої цегли. На першому поверсі розташовувалось центральне подвір’я і подвір’я-святилище, на другому поверсі — житлові приміщення, об’єднані за галерейним типом навколо подвір’я. Такі будинки були розраховані на одну родину, але згодом внаслідок зростання міського населення вони почали заселятися кількома родинами.

Будови мали замкнений характер, в них домінували глухі стіни, які підвищувались над дахами, створюючи парапети з характерними

східчастими зубцями. Житлові будинки складали безперервну забудову кварталу, їх глухі стіни, де замість вікон були невеликі отвори у вигляді щілин, забраних дерев'яними ґратами, виходили на вузькі вулиці шириною 2-4 м. Приміщення освітлювались крізь двірні прорізи, замість дверей використовувались циновки, внаслідок дефіциту деревини. Перекриття виконувались з тонких і довгих пальмових стовбурів, тому приміщення мали вузьку й довгасту форму. Деякі кімнати, переважно господарського призначення перекривались склепіннями з сирцевої цегли. З часом місцеві майстри опанували вміння зводити куполи (бані).

Будівельні матеріали та технології. Внаслідок того, що ресурси деревини й каменю в Месопотамії були обмежені, в будівництві широко застосовувалась глина, з якої виготовлялась сирцева цегла. Наприклад, шумери використовували переважно саме таку цеглу, лише іноді надаючи перевагу випаленій цеглі. Випал цегли був відомий ще в III тисячолітті до н.е. в стародавньому Єгипті й долині ріки Інд, але найбільш він використовувався саме на території Месопотамії звідки й набув світового розповсюдження.

Месопотамська цегла мала плескату, квадратну форму, яка в майбутньому була успадкована архітектурою Ірану, Візантії, Середньої Азії і застосовується на Близькому Сході впродовж останніх п'яти тисяч років.

Серед будівельних матеріалів також широко використовувалось вапно, для випалу якого було потрібно багато палива. На підставі того, що паливо в Месопотамії було дефіцитним, спеціалісти роблять висновок, що технологія виготовлення вапна була запозичена ще у шумерських племен, які першими заселили тамтешні території.

Інженерна підготовка і благоустрій територій. Як вже відмічалося вище, внаслідок постійно існуючої загрози підтоплення багато капітальних споруд в Месопотамії будувалось на високих платформах з ущільненої землі. Наприклад, палац царя Саргона II в Дур-Шаррукіні знаходився на платформі заввишки 14 м і площею понад 17 га.

У містах Месопотамії також існувала система водопостачання. Наприклад, у м. Ніневії — столиці Ассирійської держави — в VIII-VII ст. до н.е. було споруджено спеціальний канал, складений з кам'яних плит. Ширина каналу становила 20 м, довжина 50 км. Канал проходив крізь тунель, а також по акведуку, який стояв на суцільному підмурку.

Головна вулиця Ніневії, так звана вулиця процесій, була асфальтована, мала ширину 26 м, по обох її боках стояли статуї. Вірогідно, що месопотамські міста пізнішого періоду, починаючи з I тис. до н.е. відрізнялись більш високим рівнем благоустрою. Завдяки регулярній планувальній схемі вулиці цих міст були прямими, широкими та мале озеленення.

Політичний устрій і система управління містом. Центр управління містом знаходився зазвичай у міських воріт (у великих містах їх було кілька). За кожними воротами було закріплено окремий квартал міста. Біля воріт проходили збори громадян міста або збори мешканців кварталу. Для месопотамських міст був притаманний інститут громадянства. Юридичне оформлення міського способу життя є специфічною рисою цивілізацій стародавньої Месопотамії. Деякі міста навіть користувались цілим набором привілеїв. Вони були звільнені від низки податків та зборів і мали окремий юридичний статус, відмінний від статусу звичайного міста. Прикладом таких міст можна вважати Ніппур, Вавилон і Сіппар в Вавилонії, Ашшур в Ассирії і Харран у Верхньої Месопотамії. У випадку судового переслідування правитель не мав права відправляти “вільних громадян” до тюрми, відмовляти їм у праві подавати зустрічні позови й обкладати штрафами. “Вільні громадяни” були захищені від виконання примусових трудових робіт, навіть за умови, якщо до них залучалось усе населення держави.

Чисельність населення в містах. У шумерській та аккадській термінології не існує істотної різниці між словами, які визначають поселення різних розмірів, тобто селище й місто мають однакову назву (uru - шумерською, alu - аккадською). Залежно від історичних періодів та рівня цивілізаційного розвитку чисельність населення в містах Месопотамії істотно змінювалась. Наприклад, чисельність населення міста Ур на рубежі III-II тис. до н.е. складала 65 тис. мешканців, а столиця Ассирії місто Ніневія в VIII-VII ст. до н.е. нараховувала 170 тис. мешканців. Одним з найзначніших світових торговельних і культурних центрів в V ст. до н.е. також був Вавилон із загальною чисельністю населення понад 200 тис. мешканців.

МІСТОБУДУВАННЯ СТАРОДАВНЬОГО ЄГИПТУ

Розташування і клімат. Єгипет — займає північно-східну частину Африки. Рельєф — плато з висотами від 300 до 1000 м (плато Лівійської пустелі близько 2/3 території), Аравійської і Нубійської пустель. Між плато Лівійської і Аравійської пустель розташована долина Нілу. Її довжина в межах Єгипту близько 1200 км, ширина від 1-3 км на півдні до 20-25 км на півночі.

Клімат — переважно пустельний, субтропічний і тропічний, переважання пустельних і напівпустельних ландшафтів.

Долина Нілу — 3% території. Середні температури січня — від 11-12°C на півночі до 15-16°C на півдні, липня — від 25-26°C на півночі до 30-34°C на півдні. На більшій частині території Єгипту річна сума опадів менше 100 мм, тому землеробство неможливе без штучного зрошення. В окремих районах, що прилягають до Середземного моря, кількість опадів зростає до 200-400 мм на рік і припадає головним чином на зимові місяці.

Єдина постійна ріка — Ніл.

Загальна характеристика містобудування. Міста Стародавнього Єгипту не мали постійної, встановленої форми і стабільного плану, не зважаючи на те, що в Єгипті широко використовувалися елементи регулярного прямокутного планування.

Структура перших міських утворень формувалася як з геометрично правильною сіткою вулиць, так і з урахуванням особливостей рельєфу й місця розташування міста. Найдавніші міста були забудовані дуже щільно, будинки буквально ліпились один до одного, розділені вузькими, мов коридори, вулицями-проходами. Вони розступались, утворюючи відкриті простори лише перед величними храмами або палацами всевладних правителів. Але це були вже не просто скупчення будинків, а на ті часи досить складні інженерні споруди.

Етапи історичного розвитку. Три етапи розвитку Стародавнього Єгипту:

1. Епоха Стародавнього царства (близько 3000-2400 рр. до н.е.)
2. Епоха Середнього царства (приблизно 2150-1700 рр. до н.е.)
3. Епоха Нового царства (1584-1071 рр. до н.е.).

Періодам в історії країни відповідає послідовна зміна пануючого типу споруд та їх форм: в епоху Стародавнього царства — це пірамі-

ди; в епоху Середнього царства — скельні (печерні) гробниці; в епоху Нового царства — храми.

Архітектура й житлове будівництво. Староєгипетський житловий будинок належить до типу житла, поширеного по всьому Сходу. Житлові й підсобні приміщення розташовувалися навколо дворику, вся садиба оточувалась глухою стіною. Плескатий дах служив терасою для сну в літній час. У багатих садибах існувало кілька дворів: одні служили господарським цілям, в інших були сади з водоймами, квітниками й альтанками (рис. 1.1).

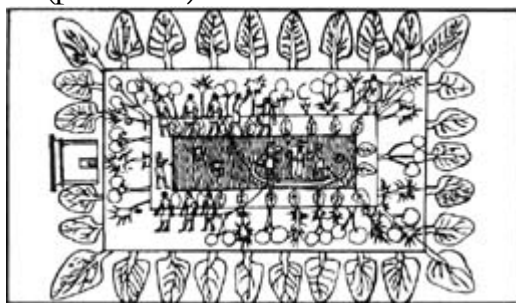

Рис. 1.1. Сад староєгипетського житлового будинку

Будівельні матеріали й технології. Внаслідок дефіциту лісів дерево застосовувалося в будівництві досить обмежено. Стіни будівель звичайно зводилися з сирцевої, тобто не випаленої цегли, яка виготовлялась з мулистого ґрунту з добавкою подрібненої соломи.

У масовому будівництві широко застосовувалися очеретина з глиняною обмазкою і каркас з жердин. З пальмових стовбурів робили балки для земляних плескатих дахів.

Будівлі, зведені з недовговічних матеріалів, не збереглися. Всі споруди, що складали повсякденне архітектурне оточення тієї епохи, — житлові будинки й палаци, майстерні й склади, навіть фортеці — зникли. Про них ми тепер можемо судити тільки із зображень та письмових свідчень, а також по незначних залишках руїн, занесених піском пустелі.

Інженерна підготовка і благоустрій територій. Археологи виявили безсумнівні сліди кам'яного брукування вулиць і найдавнішої в світі каналізації. В Ахетатоні (сучасна Телль-ель-Амарна) — столиці відомого фараона Аменхотепа IV — знайдені цікаві сліди, які свідчать про благоустрій головної вулиці. По обидва її боки були вириті спеціальні ями, заповнені родючим ґрунтом для посадки дерев. Таким чином, головна вулиця, яка, вірогідно, виконувала роль маршруту для ритуальних релігійних ходів, являла собою тінисту пальмову алею.

Політичний устрій і система управління містом. На чолі держави стояли фараон і верховні жерці. Війни, які вів Єгипет

з сусідніми народами, служили джерелом поповнення маси рабів. Величезні на той час багатства і праця рабів дозволяли фараону й жерцям зводити величні споруди, що в значній мірі, збереглися до наших днів.

Правляча верхівка суспільства була зацікавлена в незмінності існуючих соціальних відносин. Для духовної атмосфери, в якій протікало життя країни, характерні уявлення про непорушність встановленого порядку. Побут і культура відрізнялися консервативністю, прихильністю до стійких традицій. У містобудуванні та архітектурі Стародавнього Єгипту протягом більш ніж трьох тисяч років панує раз і назавжди усталена традиція.

Масштабність будівель і споруд. Споруди Стародавнього Єгипту величезні і до XIX ст. їх розміри не були перевершені. Славетна піраміда Хеопса підноситься на 147 м, сторона її основи сягає 230 м, а складена вона з каміння вагою 2,5 т кожна. Храми мали значні фасадні стіни-огорожі висотою з теперішній 5-6-поверховий будинок і зали з колонами діаметром в декілька метрів.

Нелюдський масштаб цієї архітектури, масивність, грузність форм, важка статичність символізували незмінність і вічність сил, що стоять над людиною. Входячи в храм або наближаючись до піраміди, людина буквально пригнічувалась свідомістю власної незначності.

Контрольні запитання до першої теми

1. Що таке містобудування?
2. Назвіть головні напрями містобудівної діяльності в Україні.
3. Що є об'єктами містобудівної діяльності в Україні?
4. Хто є суб'єктами містобудівної діяльності в Україні?
5. З чого складається законодавство України про містобудування?
6. Коли виникли перші міста?
7. Які фактори й чинники здійснювали вплив на розвиток містобудівної діяльності в Месопотамії і Стародавньому Єгипті?
8. Яку чисельність населення мали міста Месопотамії?
9. Які заходи з інженерної підготовки території використовували містобудівники Месопотамії?
10. Які складові інженерного обладнання та благоустрою міст можна зустріти в містах Месопотамії і Стародавнього Єгипту?

Література до першої теми

[9, 13, 19, 21, 29, 30, 46, 52, 56]

Тема 2. Історія містобудування Античного Світу

МІСТОБУДУВАННЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Розташування і клімат. Стародавня Греція (Еллада, Ελλάς) включала в себе декілька держав, які займали південь Балканського півострова, острови Егейського моря, а також західну частину Малої Азії і фракійського узбережжя.

Греція розташована в поясі сухих субтропіків. Гори і плоскогір'я займають близько 2/3 території Греції. Уздовж узбережжя Егейського моря невеликі рівнини (Фессалійська, Салонікська та ін.)

Клімат у Греції — м'який, середземноморський, субтропічний: тепла волога зима (середня температура січня +10°C, вологість 75%) і жарке сухе літо (середня температура липня +32°C, вологість 55%,— див. табл. 2.1).

Грецька колонізація VIII-VI ст. до н.е. поширила свій вплив на територію Південної Італії, Сицилії і південної Франції, а також на північне узбережжя Африки, протоки й узбережжя Чорного і Азовського морів.

Благодатний середземноморський клімат, численні морські бухти, зручні для побудови гаваней і торгових портів, гірські ланцюги, здатні виконати роль природних захисних споруд, дрімучі лісові масиви з тисячолітніх дубів і кедрів, що існували в ті часи, сприяли бурхливому розвитку містобудування.

Загальна характеристика містобудування. Старогрецькі міста у своїй більшості мали регулярну планувальну структуру з яскраво вираженим міським центром (агорою або системою агор, пов'язаних з храмами, театрами та іншими громадськими спорудами, акрополь) і відрізнялися високим рівнем благоустрою та архітектурного оздоблення.

В основному міста в Стародавній Греції займали незначну за своєю площею територію — близько 50-60 гектарів, а населення такого міста становило 5-7 тис. чол. Поряд з невеликими містами існували і дуже великі, такі як Афіни, з населенням 100 тис. жителів і більше (площа Афін становила приблизно 220 га) і Олександрія з населенням близько 300 тис. жителів.

Греки вміло використовували в містобудівній композиції мальовничий середземноморський пейзаж. План грецького міста немов навмисно «укладається» в існуючий рельєф та конфігурацію узбережжя,

створюючи єдиний гармонійний ансамбль архітектури (творіння людини) і природи (творіння богів).

Таблиця 2.1 — Порівняння кліматичних параметрів території сучасної Греції та міст земної кулі

Клімат	Місто	Середня температура, °C / Середня відносна вологість повітря, %			Річні опади (мм)
		січня	липня	річна	
Субтропічний сухий	Афіни	+10,3/75	+27,9/55	+17,9/65 ²	406
Субтропічний сухий	Ялта	+4,7/72	+22,0/56	+13,0/64	545
Помірний континентальний	Харків	-7,3/86	+20,8/62	+6,9/74 ³	514
Тропічний сухий	Асуан (Єгипет)	+15,7/44	+33,9/26	+26,1/32	1
Тропічний вологий	Гавана	+22,2/75	+27,4/74	+24,9/75	1224
	Калькутта (Індія)	+19,6/69	+28,8/83	+26,4/73	1586 ⁴

На відміну від стародавніх єгиптян, які володіли необмеженими матеріальними і людськими ресурсами, а також тисячолітнім запасом часу, греки культивували більш прагматичний, навіть комерційний підхід до містобудування. Вони були відмінними мореплавцями і торговцями, а морська торгівля була одним з основних факторів в економіці старогрецьких міст. Тому греки обирали для своїх міст найбільш зручні місця, які не потребували широкомасштабних робіт з підготовки території як в Межиріччі й Стародавньому Єгипті. Вони використовували мілководні бухти, розміщуючи при цьому свої міста або на узбережжі під захистом островів (Ассос, Кнід, Олександрія) або на півостровах (Пірей, Селінунт, Мілет).

Грецькі міста були оточені стінами разом з прилеглими гаванями, оскільки флот потребував захищених стоянок і був основою військової могутності греків.

Інженерна підготовка й благоустрій територій. Однак грекам було властиво піклуватись не тільки про інтереси власного флоту і збереження існуючої первозданності пейзажу. Будуючи власні міста, греки перш за все прагнули до комфорту і задоволення повсякденних потреб городян. Результатом цієї роботи було привабливе, зручне й

²

Данні www.meteo.gr

³

Данні СНиП 2.01.01.-82 «Строительная климатология и геофизика». М., 1982.

⁴

Данні ГОСТ 24482-80 «Макроклиматические районы земного шара с тропическим климатом».

М., 1981.

комфортне місто з водопроводом, продуманою системою водовідведення, мостами та брукуванням вулиць.

Етапи історичного розвитку. Історію містобудівного розвитку Стародавньої Греції можна умовно розділити на три періоди:

1. Архаїчний (VIII-VI ст. до н.е.),
2. Класичний (V-IV ст. до н.е.).
3. Елліністичний (друга половина IV — середина I ст. до н.е.).

Архаїчний період (VIII — VI ст. до н.е.)

Ранній розвиток судноплавства у греків сприяв розвитку міст-держав, формування яких почалося вже у VIII ст. до н.е. Виникнення в архаїчний період грецьких міст-держав (полісів) було наслідком відділення ремесла від землеробства і зростання товарно-грошових відносин.

Материкова Греція та її колонії вивозили до Єгипту ліс, кераміку, тканини, бронзу та інші вироби.

Розробка сировинних ресурсів підштовхнула греків до освоєння нових територій з новими природними багатствами, на яких можна було б розмістити зростаюче населення Греції.

Таким чином освоюється узбережжя Малої Азії з містами Мілет, Фокеєю, Ефесом, Прієною та іншими.

Освоюються острови Крит, Кіфера і Родос, з'являються міста Кнід і Галікарнас.

У 734 р. до н.е. на острові Сицилія виникає місто Сіракузи, а трохи пізніше в VII ст. до н.е. місто Селінунт.

Близько 600 р. до н.е. на середземноморському узбережжі сучасної Франції будуються Массілія (Марсель), на берегах Чорного моря (Понту Евксінського) — Херсонес, Пантікапея (Керч), Ольвія та інші міста.

Планувальна система міських вулиць. Критські міста не мали стін, тому що знаходилися під охороною сильного флоту. Критські вулиці перетиналися під прямими кутами.

Мікени, Тірінф та інші міста були оточені потужними стінами, складеними з величезних каменів. Вулиці були звивистої форми, проходили по узгір'ях або між циклопічними стінами.

Міста мікенської епохи склалися з двох частин: «верхнього» і «нижнього» міста. Верхнє місто було фортецею і державною резиденцією, в нижньому мешкали ремісники, торговці й землероби.

В архаїчну епоху відбувається територіальне зростання міст. Посилюється значення «нижнього міста». У нижньому місті утворюється

центр у вигляді міської ринкової площі — агори. План архаїчного грецького міста виявляє як нерегулярні, так і геометрично правильні композиції. Приклад правильної композиції - місто Селінунт. Там були прокладені дві вулиці північно-південного й західно-східного напрямків, які перетиналися під прямим кутом. Дослідники встановили, що ширина вулиці північно-південного напрямку налічувала близько 9 м, на неї виходили квартали довжиною близько 30 м з поперечними проходами в 3,6-3,9 м.

Слід зазначити, що архаїчні ансамблі, зокрема акрополь Селінунта були поліхромні. Зовнішнє оздоблення храмів було різнокольоровим. Наприклад, в одному з храмів були виявлені червоні метопи. Крім того, золоті й мідяні щити — трофеї, які навішувались на стіни, доповнювали цю картину і створювали яскраву колористичну композицію.

Політичний устрій і система управління містом. Міста-держави тяжіли до відокремленого політичного життя. Греція не мала єдиної державності і являла собою систему невеликих, розділених природними рубежами міст-держав. Грецькі міста-поліси жили досить замкненим життям, проте в епоху архаїки існувало кілька загальногрецьких культових центрів, найбільшими з яких були Олімпія і Дельфи.

Масштабність будівель і споруд. Характерними рисами є відсутність жорсткої симетрії, мальовнича рівновага архітектурних об'ємів, гармонійна єдність з навколишньою природою і дивно знайдений масштаб, пропорційно монументалізований, гармонійний масштаб людини.

Вклад у світову архітектуру й містобудування. В архаїчний період вперше з'являються два ордери: доричний та іонічний. Містобудування залишається нерегулярним, але готується ґрунт для правильно спланованих міст.

Найбільш відомі міста: Афіни, Спарта, Мілет, Херсонес, Селінунт, Пестум.

Класичний період (V— IV ст. до н.е.)

Політичний устрій і система управління містом. На початку V ст. до н.е. Афінська держава, яка пережила період царської влади й олігархії, підійшла до демократичного способу правління. Афінський морський союз був створений для спільної боротьби греків проти пе-

рсів. До нього входило близько 250 грецьких міст-держав, які повинні були постачати озброєння, кораблі й військові сили.

З плином часу ці поставки були замінені грошовими внесками. Сховищем союзної скарбниці служило святилище Аполлона на о. Делос. У 454 р. до н.е. афіняни наполягли на тому, щоб скарбниця зберігалася у добре укріплених Афінах. З цього часу гегемонія Афін серед союзних міст почала зростати. Взявши на себе провідну роль у захисті грецьких міст, Афіни почали користуватися союзної скарбницею для подальшого зміцнення свого міста, поповнення флоту і перебудови Афінського Акрополя. У 60-х роках V ст. до н.е. вірогідно за проектом Гіпподама планується Пірей.

Період розквіту Афін збігся з правлінням великого державного діяча Перікла (443-429 рр. до н.е.), який у результаті проведених реформ закріпив в Афінах демократичне правління.

Верховним органом влади в Афінах були Народні збори, в яких брали участь усі повноправні громадяни чоловічої статі, які досягли 20-річного віку. Народні збори мали найширші повноваження і вирішували всі основні питання зовнішньої і внутрішньої політики держави. Вони збирались кожні 10 днів. По суті, з введенням вирішальної влади Народних зборів старі органи влади — ареопаг і архонт — втратили своє значення.

Рада п'ятисот, яка обиралась як і раніше від 10 філ, зберегла значення дорадчого органу, але отримала і ряд додаткових функцій. Так, в її веденні перебували державні фінанси, вона опікувалась благоустроєм міста, спостерігала за будівництвом флоту, за карбуванням монет та ін.

Виконавча влада належала різного роду колегіям, члени яких обиралися на рік. Колегії підкорялися Народним зборам. Звичайно вони складалися з 10 чол. Їх функції були дуже різні, наприклад: збір податків, спостереження за ринками, торгівлею та багато іншого.

Демократичними правами користувалось не все населення Афін. Не тільки раби, які складали третину населення Афін, але й старі люди, жінки, діти й чужинці з інших міст не мали права брати участь в державному управлінні. За підрахунками, зробленими істориками, демократичними правами користувалось лише 20% всього населення.

Новий демократичний устрій вимагав будівництва нових архітектурних споруд. Якщо Народні збори внаслідок своєї чисельності користувалися схилами пагорба Пнікс і театром Діоніса, то засідання ради п'ятисот зажадало будівництва спеціальної будівлі — булевтерія, спорудженого на афінській Агорі (рис. 2.1).

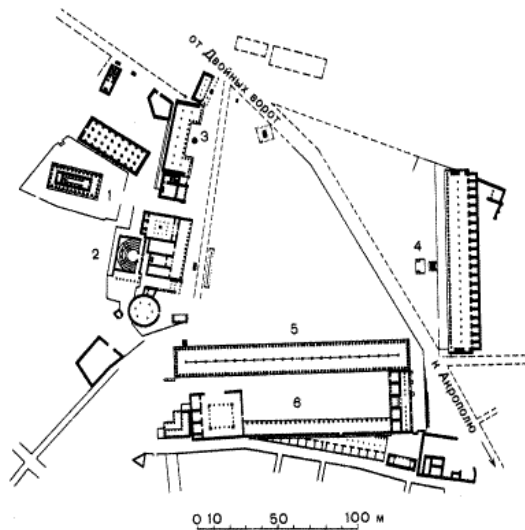

Рис. 2.1. Афіни. План Агори 1 — храм Гефестіон (Тезейон); 2 — бουλευтерій; 3 — стоа Зевса; 4 — стоа Аттай; 5, 6 — середня і південна торгові галереї

Для роботи колегій використовувалися численні портики, що виникли в цей час в Афінах, головним чином в районі агори. Тут же збудували Прітаней — будівлю, де збиралися для трапези почесні громадяни об'єднаних громад й посадові особи.

Загальна характеристика містобудування класичного періоду. У процесі грецької колонізації виробилися певні прийоми в розміщенні міст.

Оптимальними умовами розташування міста вважалися:

- близькість зручної морської бухти для стоянки й ремонту торговельних і військових кораблів;
- наявність чистої питної води;
- наявність родючих земель;
- сприятливі умови з точки зору оборони міста і режиму вітрів;
- наявність природного стоку дощових вод.

У процесі грецької колонізації виробилися також прийоми регулярного планування. Виникнення регулярного планування грецьких міст пов'язують з іменем уроженця міста Мілет архітектора і математика Гіпподама, який жив і працював у V ст. до н.е. Саме в Греції, замість примітивного поділу міської території на одноманітні, витягнуті в плані квартали виникли цікаві містобудівні концепції, засновані на регулярних засадах, але пронизані новими функціональними та естетичними принципами. Цей якісно новий ступінь в розвитку міського планування, безсумнівно, зобов'язаний своїм походженням Гіпподаму.

Основними рисами містобудування Стародавньої Греції класичного періоду є:

- розвиток регулярного прямокутного планування міст;
- розквіт ансамблів, для яких агора й акрополь перетворились з фортець в загальнодоступні храмові комплекси й стали головними архітектурними об'єктами;
- повсюдне застосування «перехресть» в композиціях планів міст;
- відсутність стандартних схем при проектуванні міст;
- зонування території міст.

У Мілеті чітко виділяються три функціональні зони:

- торговий центр, що примикає до військової гавані;
- громадський центр, що тяжіє до Театральної бухти;
- два великих житлових райони.

Як видно з планів Мілета та інших регулярних міст Стародавньої Греції, планувальна композиція мала «відкритий» характер. Міські стіни, що оточували територію міста, як правило, не мали геометрично правильних обрисів. Вони не стримували просторове зростання міста за рахунок включення вільних територій відповідно до перспектив майбутнього розвитку.

Головною планувальною одиницею був квартал, який складався з двох, чотирьох або більше будинків. Таким чином, місто розвивалось шляхом нарощування житлових одиниць від центру до периферії.

Планувальна система міських вулиць. Греки поклали в основу планування власних міст прямокутну систему і досконало її розробили. Наприклад, Пірей мав тільки одну композиційну вісь — головну вулицю — на фоні прямокутної забудови (рис. 2.2).

Вулиці Пірея строго орієнтувалися за сторонами світу:

- північний схід-південний захід;
- північний захід-південний схід.

Місто перетиналось великою магістраллю на кшталт проспектів Парижу або Санкт-Петербургу (довжина головної пірейської вулиці — 1750 м). Вірогідно, що на цій вулиці розташовувалися площі, які прикрашали й закріплювали її композицію.

У Мілеті ми бачимо комбінацію двох взаємно перпендикулярних магістралей.

Приступивши до відновлення міста, зруйнованого персами, грецькі будівельники спроектували великий міський центр, що складався з двох агор і громадських будівель, і прив'язали до цього центру мережу вулиць з прямокутними кварталами.

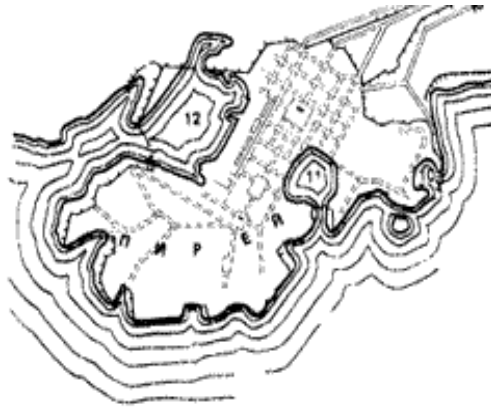

Рис. 2.2. План Пірею

Щоб створити транзит через місто з півдня на північ і з заходу на схід, під прямим кутом були прокладені дві головні прямолінійні вулиці. Ширина головних вулиць була 7,5 м, другорядних — 4,5 м.

Головна вулиця, що йде з півдня на північ, зручно з'єднує центр міста з міськими воротами, друга головна вулиця наближена до центру і служить розвантажувальною магістраллю.

Прикладом оригінального вирішення перехрестя служить Кнід — велике торгове місто і центр культу Афродіти. Перехрестя в Кніді зведено до одного прямого кута, в середині якого біля берега моря розміщується громадський центр. Головні вулиці завжди пов'язувалися з міським центром, були зручні для руху пішоходів, транспорту і різноманітно відповідали пейзажу. Цікаве також співвідношення ширини вулиць у містах, спланованих Гіпподамом: другорядні вулиці мали ширину близько 3,5 м, головні вулиці в Мілеті — близько 7 м, а провідна вулиця — дорога в Піреї — 15 м, таким чином ширина вулиць послідовно подвоюється.

Інженерна підготовка і благоустрій територій. Афіни забезпечувались водою, яка доставлялась акведуком, спорудженим в VI ст. до н.е.

Пам'ятки містобудування, що збереглися. Головним ансамблем Афін був Афінський акрополь, який колись відігравав роль міської фортеці, але поступово перетворився на монументальний храмовий комплекс. Скелястий пагорб, на якому був розташований акрополь, мав близько 300 м довжини і 150 м ширини, його висота над рівнем міста нараховувала близько 60 м. Акрополь мав круті схили, додатково укріплені. На початку греко-перських війн, коли перси спалили й розгромили Афіни і старий акрополь, ці укріплення були зміцнені. Особливо ретельно були оброблені південні схили Акрополя. Ці роботи пов'язують з ім'ям великого полководця, представника олігархічного угруповання в Афінах Кімона (504-449 рр. до н.е.).

Елліністичний період (друга половина IV — середина I ст. до н.е.).

Політичний устрій і система управління містом. У 30-х роках IV ст. до н.е. Олександр Македонський створив величезну імперію, що простягнулась від Балкан до верхнього Єгипту, Середньої Азії та Індії. Греки вперше досягли повного політичного об'єднання, а столицею імперії став Вавилон. Грецька культура почала просуватися на Схід. Виникли нові міста: Пергам, Антіохія і Олександрія. Як свого часу класичний період був пов'язаний з піднесенням Афін, так період становлення еллінізму був пов'язаний з піднесенням Македонії.

Загальна характеристика містобудування елліністичного періоду. Елліністичний період в містобудуванні характеризується:

- високим рівнем мистецтва ансамблю з переважаючим значенням агор;
- подальшим розвитком регулярної планувальної системи;
- високим благоустроєм міст (брукування вулиць, облаштування водопроводів в кам'яних і свинцевих трубах, водостоки і каналізація);
- розвитком комфорту в побуті, у зв'язку з чим підвищилося архітектурне значення житлового будинку і житлового кварталу;
- широким зведенням цивільних будівель (палестр, стадіонів, гімнасій і театрів).

Всі походи Олександра Македонського супроводжувалися активною містобудівною діяльністю. Олександр або будував нові укріплені поселення, або давав кошти на відновлення зруйнованих міст, або робив внески в будівництво місцевих святилищ. Першим відомим нам містом, якому Олександр дарував кошти на зведення громадських будівель, було маленьке іонійське місто Прієна, в якому військо Олександра змушене було зупинитися в період облоги Мілета.

У Прієні можна спостерігати нові риси, властиві вже елліністичному періоду. Місто було зручним для проживання людей. Гори захищали його від північних вітрів, чисті гірські джерела забезпечували водою, яка розподілялась по місту в керамічних трубах. Завдяки крутому рельєфу легко здійснювався природний стік зливових вод. Близькість моря створювала м'який вологий мікроклімат.

Прієна була оточена кріпосною стіною, яка охоплювала територію, що передбачала подальше зростання міста.

Розміри громадського центру Прієни і численні видовищні споруди також були розраховані на місто більш великих розмірів.

Планувальна система міських вулиць. Незважаючи на досить крутий рельєф, план міста був виключно регулярним. Головна вулиця мала західно-східну орієнтацію і називалася вулицею Західних воріт. Вона була єдиною проїжджою магістраллю міста. Інші вулиці, паралельні їй, були пішохідними. Вулиці, прокладені уперек складок рельєфу, були крутими і в основному являли собою вирубані в скелі сходи.

Ширина вулиць була традиційною. Вулиця Західних воріт мала ширину 7,36 м, другорядні вулиці — 3-4,4 м. Місто було поділено на житлові квартали, які за своїми пропорціями відрізнялися від кварталів сусіднього Мілета. Вони мали розмір 120 x 160 футів (35,4 x 47,2 м), тобто із співвідношенням 3:4.

Житлове будівництво. Кожен з житлових кварталів складався з декількох, найчастіше чотирьох житлових будинків. Житлові будинки Прієни були двох типів. Більш скромні оселі складалися з невеликого дворику, оточеного житловими й службовими приміщеннями. Були також багаті будинки з внутрішніми перистілями. У деяких випадках за будинком знаходився невеликий сад. На вулицю виходили тільки стіни будинків і огорожі з прорізами входів.

Таким чином, Прієна була унікальним зразком елліністичного містобудування, поєднавши в собі два напрямки в розвитку містобудівного мистецтва Греції: вдосконалену регулярну просторову систему і вміння створювати монументальні ансамблі, розташовані в різних рівнях.

Олександрія — головний торговельний центр, у якому здійснювався обмін між Сходом і Заходом. Місто було засноване на території, яка знаходилася між морським узбережжям і озером в дельті Нілу. Навпроти розташовувався о. Фарос, на східній частині якого на початку III ст. до н.е. був побудований маяк 130-метрової висоти, який вважався одним із семи чудес світу. Від мису в східній частині міста в бік Фароса була побудована дамба, в середині її був залишений прохід для суден, які направлялися в гавань. Місто було майже точно орієнтовано по сторонах світу. Архітектор Дейнократ, якому було доручено планування міста, створив регулярний план з ясно вираженим перехрестям головних вулиць, біля якого ближче до моря розташовувався центр міста: форум, театр, палац, а пізніше Мусейон — своєрідний центр наук і мистецтв з найбільшою і найкращою в світі бібліотекою, в якій у свій час працювали Евклід, Архімед та багато інших вчених і філософів.

МІСТОБУДУВАННЯ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ

Розташування і клімат. Римська імперія простягалася від Шотландії на півночі до Сахари на півдні і від Іспанії на заході до Закавказзя і Месопотамії на сході, розкинувшись на двох континентах навколо Середземного моря.

Клімат давньоримської імперії відрізнявся надзвичайною своєрідністю від помірно-теплого в глибині європейського континенту до спекотного й сухого на півдні Італії та острові Сицилія. Аппенінський півострів покривали великі лісові масиви з повноводними, судноплавними ріками.

Етапи історичного розвитку. Історія Стародавнього Риму налічує майже дванадцять століть. Найдавніший період її досліджено ще недостатньо. Археологи припускають, що вже в IX ст. до н.е. на лівому березі Тибру на вершині пагорбів виникли родові поселення, які згодом в результаті сіноїкізму злилися в єдине ціле і утворили римський народ. В історії Риму можна виділити три періоди:

1. Царський період (753-510 рр. до н.е.);
2. Республіканський період (510-27 рр. до н.е.);
3. Імператорський період (з 27 р. до н.е. по 476 р. н.е.).

Політичний устрій і система управління. *Царський період (753-510 рр. до н.е.)*

У період царів відбувається розділення римського населення на політично повноправних римських громадян — «патриціїв» і безправних — «плебеїв». Повноправне населення розподілялось на роди, курії (об'єднання родів) й тріби (племена).

Все населення, що знаходилося поза цією родовою організацією, називалося плебсом. Народні збори (коміції) відбувалися за куріями, в них брали участь тільки патриції.

Республіканський період (510-27 рр. до н.е.)

Плебеї, які активно освоюють торгівлю і землеробство, після тривалої боротьби з патриціями в V ст. до н.е. набувають політичні права.

Імператорський період (з 27 р. до н.е. по 476 р. н.е.)

У цей період місто Рим досягає вершини свого розвитку. Воно перетворюється в найбільший світовий центр, куди стікалися товари і люди з усіх континентів. За деякими даними, населення Риму в цей період досягло 1 млн. жителів. Соціальний склад та етнічна приналежність цього населення були дуже неоднорідні. Верхній шар міського населення належав до класу рабовласників і складався з сенаторів і ве-

ршників. Плебеї становили значну частину римського населення. До них відносились торговці, ремісники і міська біднота. У місті жили і представники класу рабів, однак основна маса рабів залишалася, як і раніше, в особистій залежності від своїх власників. Крім того, в місті проживало велика кількість вільновідпущених, які залежно від розмірів їхнього достатку займали різні щабелі соціального становища. У Римі мешкали також іноземці-перегріни, тобто вільні особи, які не мали ні римського, ні латинського громадянства.

Загальна характеристика містобудування. На містобудівні особливості давньоримських міст сильний вплив мали місцеві традиції. Наприклад: на території Греції містобудування зберігало елліністичні риси, на території Єгипту продовжували застосовуватись форми стародавньої храмової архітектури, в Італії етруське мистецтво зберігало свій вплив майже до IV ст. до н.е.

Римські міста за функціональним призначенням можна розділити на наступні види:

1. Міста-військові табори (Ламбезіс, Сільчестер, Карнунт та ін.);
2. Міста-адміністративні центри (Рим, Ефес та ін.);
3. Торгові й портові міста (Остія, Пальміра, Селерн та ін.);
4. Курортні міста (Неаполь, Помпея та ін.).

Вибір місця для будівництва майбутніх міст визначався виключно стратегічними міркуваннями. Багато римських міст виникло на місці військових таборів. Наприклад, Лютеція Парізіорум (Париж) сподобався римлянам своїм островом Сіте, який був перетворений у фортецю шляхом побудови стін по контуру острова. Лондініум (Лондон) був стоянкою римського військового флоту в гирлі річки Темзи.

Римляни були не обмежені в засобах, тому будували міста виходячи із стратегічних міркувань на незручних ділянках, зриваючи для цього пагорби, засипаючи тальвегі, споруджуючи великі мости, акведуки та водостоки.

Царський період (753-510 рр. до н.е.)

У ранньоримських містах повсюдно існували міські стіни. Стіни мав навіть Рим, незважаючи на свою військову могутність.

Республіканський період (510-27 рр. до н.е.)

За часів Республіки прокладаються благоустроєні військові дороги з чудовими мостами і віадукми через ущелини і річки.

Міські плани відображали елліністичні тенденції до чіткого регулярного планування. У міських центрах знаходилися форуми, оточені базиліками і громадськими будівлями. Форуми (римські площі) зберігали всі ознаки, притаманні елліністичній агорі.

Імператорський період (с 27 р. до н.е. по 476 р. н.е.).

Розквіт Римської імперії настав у другому столітті. Перші два століття ознаменувалися економічним підйомом і розвитком міжнародної торгівлі римських провінцій, чому сприяло припинення великих воєн, будівництво доріг, освоєння нових морських шляхів сполучення. У цей період місто Рим досягло вершини свого розвитку. Воно перетворилося на найбільший світовий центр, населення Рима досягло 1 млн. жителів.

Планувальна система міських вулиць. У римському містобудуванні панувала регулярна (прямокутна) планувальна система міських вулиць, що одержала велике поширення в Греції ще за часів Гіпподама. Проте, між планами римських і грецьких міст спостерігалися істотні відмінності. Якщо греки виділяли одну, дві або три вулиці, надаючи їм значення композиційних осей, то римляни незмінно виділяли тільки дві вулиці, які й утворювали традиційне “римське” перехрестя.

Головні вулиці римських міст лагерного типу («кардо» і «декуманус») або перехрещувались, або упирались одна в іншу у вигляді літери «Т». В останньому випадку на стику вулиць розташовувався форум або преторій, наприклад у містах Ламбезіс і Тімгад.

Римська головна вулиця була не тільки набагато ширше грецької, але й оточена колонадою. Головні вулиці римських міст мали тротуари, підняті над проїжджою частиною. Так, за часів імператора Августа ширина «декумануса максімуса» становила — 40 футів (12 м), ширина «кардо» — 20 футів (6 м), другорядних вулиць — 12 футів (4 м).

Якщо в композиціях міських планів грецьких міст переважали акрополь і агора, то в римських домінували головні вулиці, оформлені колонадами.

Плани римських міст мали геометрично правильні зовнішні контури у вигляді прямокутника або квадрата. Ця особливість разом із

застосуванням перехресть становить негативну тенденцію римського містобудування, а саме тенденцію до стандартизації міського плану. Планувальний канон не змінюється під впливом місцевих умов. Римляни у своїх військових таборах не враховували природних умов. Композиції планів північних і південних міст не мали істотних відмінностей.

Житлове будівництво. Планування житлових будинків залежало від природно-кліматичних умов. У Галлії, Британії та придунайських країнах споруджували будинки з центральним опаленням і без атріумів, тоді як в Африці широке розповсюдження отримали будинки атріумного типу.

У Римі, Остії та інших великих містах існували багатоповерхові дохідні будинки, а в малих містах висота будинків не перевищувала двох поверхів.

Багатоповерхові житлові будинки мали 5-7 поверхів і чисельно переважали над малоповерховими, що пояснюється швидким зростанням населення і високою ціною на земельні ділянки.

Збільшення чисельності населення Рима позначилося на характері житлової архітектури. У місті вже не залишалося місця для будівництва просторих будинків атріумно-перістільного типу і вілл. Тільки патриції могли ще дозволити собі таку розкіш, основне ж населення мешкало в багатоповерхових будинках - інсулах. Відомо, що в Римі в кінці I ст. існувало 1790 особняків і 46 602 інсули. Число останніх значно зросло в наступному столітті. Інсули були дорогі і дешеві. Житлові кімнати групувались за коридорною системою.

Цивільне будівництво. Внаслідок політики римських імператорів, які шукали популярності у плебеїв шляхом організації пишних свят і видовищ, план Риму вражав питомою вагою територій, зайнятих державними й громадськими будівлями. У Римі були побудовані прекрасні громадські будівлі — театри, амфітеатри, цирки, терми та ін. Місткість найбільшого з театрів — Колізею — перевищувала 40 тис. чол., а місткість Великого цирку — 250 тис. чол.

Інженерна підготовка і благоустрій територій. Одяг римських вулиць за часів Республіки виробляли з каменів неправильної форми, згладжених зверху, а згодом для брукування доріг стали застосовувати й тесаний камінь.

Рим славився своєю системою водопостачання. Акведуки підводили воду з віддалених гір до резервуарів, розташованих в місті, звідки вода по свинцевих трубах розподілялась в житлові будинки. Паралельно з водопостачанням розвивалася каналізація. Колектори поступо-

во набули розміри й форми близькі до сучасних. Якісне безперебійне водопостачання і система водовідведення, що відповідала високим стандартам, дозволяли римлянам влаштовувати потужні фонтани і постачати воду в численні терми і цирки.

Всього в різних районах Риму було побудовано 700 басейнів, 500 фонтанів, 130 резервуарів.

На відміну від провінційних міст Рим мав розвинуту ландшафтну інфраструктуру. Значні території були відведені під сади й парки. Крім водопостачання керівництво міста приділяло велику увагу протипожежному стану. Римський імператор Октавіан Август видав містобудівний указ, встановивши максимально можливу висоту житлових будинків, яка не повинна була перевищувати 21 м.

Будівельні матеріали і технології. У північних лісистих районах головним будівельним матеріалом була деревина, а в південних районах — камінь і цегла. У ранні періоди забудова здійснювалась з сирцевої цегли й деревини, тому не збереглася.

Рядові споруди масового будівництва зводилися в Римі, як і в Греції, з сирцевої цегли або необробленого каменю. Капітальні споруди будували із застосуванням тесаного каменю, випаленої цегли, бетону. Щоб додати архітектурі значущість і пишність, для облицювань і деталей використовували мармур.

У Римі одержали велике поширення арочні конструкції. Арки і склепіння, як уже говорилося, застосовували ще в Месопотамії. Особливо значний розвиток отримали у римлян бетонні склепіння. Матеріал у вигляді суміші каміння з в'язучими речовинами застосовували ще фінікійці: вони зводили стіни із дрібних необроблених каменів, покладених по шару вапна. Для підвищення міцності бетону римляни додавали до нього вулканічний попіл. Бетонні конструкції знайшли широке застосування: споруджувалися склепіння і куполи значних прольотів, що дозволяло перекривати великі приміщення.

Пам'ятки містобудування, що збереглися до теперішнього часу. Рим — вічне місто. Античний Рим отримав неправильний радіальний план, що з'явився без попереднього задуму. Це сталося тому що в план включилися радіально розташовані заміські дороги. Рим був своєрідним вузлом для численних доріг. Входячи в Рим, всі ці дороги перетворювалися на головні вулиці й, зберігаючи радіальний напрям, йшли до Римського форуму. Пересічний рельєф перешкоджав прокладанню вулиць у прямолінійному напрямку.

Головну роль в ансамблі римського центру відігравав Колізей — амфітеатр Флавія. У ньому проходили бої гладіаторів і травня звірів, а

коли колосальна арена наповнювалася водою, то перед глядачами розігрувалися справжні морські бої. У похмурі дні над Колізеєм натягували золотистий шовк, створюючи ілюзію сонячного світла.

У 410 р. Рим був розграбований племенами вестготів. Потім в 455 р. він зазнав навали вандалів, і, нарешті, в 476 р. військо германців скинуло останнього римського імператора Ромула Августула. Цією подією умовно закінчується історія античного Риму.

Вклад римлян у світову архітектуру і містобудування.

У процесі постійних воєн та експансії, що проводилися Римською республікою, склалася система сухопутних доріг, а також прийоми їх трасування й облаштування. Структура дорожнього покриття, що неодноразово оновлювалася, складалася з щільної платформи і являла собою затверділу масу грубого бетону і верхнього мостіння полігональними плитами скаменілої лави. Такі дороги будувалися римлянами повсюдно з тією лише різницею, що мостіння проводилося з місцевих порід каменю.

Вулиця Колон у Пальмірі. Протяжність її від храму до перетину з вулицею, що йде від дамаських воріт, 1100 м. Вона розчленовується на три прямолінійні відрізки переломами, які були архітектурно оформлені тетрапілом і тріумфальною аркою. Ширина проїжджої частини — 11 м. Два тротуари по 6 м кожний знаходилися під тінню портиків, за колонадою. Колони з корінфськими капітелями мали висоту 9,5 м і діаметр 0,95 м.

На спеціальних консолях колон колись розміщувалися скульптурні зображення найбільш почесних жителів міста. За колонадою перебували входи до численних купецьких лавок та інших торгових приміщень.

Західний кінець вулиці Колон перетинався з вулицею, що починалася у дамаських воріт, вона також мала на всьому своєму протязі колонаду. Її ширина 23 м, а разом з тротуарами — 35 м.

Система міського управління. Управління провінційними містами здійснювалося за певною системою. На чолі кожного міста стояла виборча рада, що складалась з десяти членів-декуріонів. До ради обирались найбільш почесні жителі міста, головним чином, великі та середні землевласники, а також найбільш заможні торговці й ремісники. Це було пов'язано з тим, що міські фінанси головним чином поповнювалися за рахунок пожертвувань цих почесних громадян, а також здачі в оренду міських земель та всіляких мит. На ці кошти зводилися нові будівлі, облаштовувалися ринки, розподілялися продукти й гроші серед населення, влаштовувався пенсійний фонд і т.ін. Крім то-

го, міста вибирали собі патронів зі столичної знаті й жерців, які відправляли культ імператорів.

Вища влада в місті належала дуумвірам, тобто двом посадовим особам, які обирались щорічно. Крім того, у міський магістрат входили два еділи, які слідкували за громадським порядком та благоустроєм міста, а також квестор (скарбник).

Контрольні запитання до другої теми

1. З якою державою пов'язане виникнення системи регулярного прямокутного планування міста?
2. Дайте характеристику рівню благоустрою у стародавньому місті Римі.
3. Який вплив мав політичний устрій в стародавніх Афінах на типологію будівель?
4. Які типи міст за функціональним призначенням були притаманні Римській імперії?
5. В якій державі вперше в історії людства була здійснена спроба стандартизації міського плану? Назвіть причини.
6. У чому полягала відмінність системи регулярного прямокутного планування міста в Стародавній Греції від системи регулярного прямокутного планування міста в Стародавньому Римі?
7. Міста цієї держави звичайно з'являлись на місці військових таборів. Назвіть цю державу.
8. У композиціях міських планів цієї стародавньої держави звичайно домінували акрополі та агори. Назвіть цю державу.
9. Яку ширину мали вулиці в Стародавньому Римі? У Стародавній Греції? З яких елементів складалась вулиця в Стародавньому Римі?
10. Які фактори мали вплив на вибір території для розташування майбутнього міста в Стародавній Греції?
11. У композиціях міських планів цієї стародавньої держави зазвичай домінували вулиці, оформлені колонадами. Назвіть цю державу.

Література до другої теми

[9, 13, 19, 21, 46, 52]

Тема 3. Історія європейського містобудування V-XIX ст.

МІСТОБУДУВАННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ

Загальна характеристика містобудування. У IV ст. відбувається занепад господарського і культурного життя Риму, який завершився загибеллю імперії. У V ст. в Італію, Іспанію, Францію (території, що належали Риму) вторглися варварські племена, які утворили тут свої держави. Тривалі і запеклі війни призвели до кризи, знищення пам'яток писемності, загибелі багатьох учених, поетів, художників, лікарів, архітекторів. Потрапляючи в міста - культурні центри античного світу, варвари не обмежувалися пограбуваннями та масовими вбивствами жителів, але палили і руйнували, намагаючись знищити все, що, в їх уявленні, персоніфікувало їх вікового ворога — Римську імперію; з тих пір слово «варвари», яке до цього означало просто чужі племена, придбало теперішнє прозивне значення. Спустошувались і руйнувались міста. Рим зі світової столиці перетворився на невеликий населений пункт. На руїнах форумів імперії паслися кози, і здичавілі пастухи не знали, хто звів ці споруди і для чого. Зникли колишні кадри архітекторів і кваліфікованих майстрів-будівельників.

Протягом наступного періоду раннього середньовіччя (VI-X ст. н.е.) культура в Європі переживає тривалу кризу і занепад. У XII ст. становище в Європі дещо поліпшується завдяки розвитку сільського господарства, ремесел і торгівлі. Міста знову набули значення вузлових пунктів економіки, виробництва та культури. Навколо міст будували фортечні стіни з баштами.

Європейське середньовічне містобудування зробило величезний шлях починаючи з раннефеодальних замків і монастирів і закінчуючи відносно великими містами. З руйнуванням Західної Римської імперії призупинився розвиток античної художньої культури.

Середньовічне місто майже завжди мало виразний центр - феодальний замок, монастир чи собор. Рідше в якості центру зустрічалася ратуша з ринковою площею. Навколо середньовічних міст обов'язково зводилися стіни з каменю чи з цегли, так як внаслідок постійних війн міста потребували оборонних заходів.

Стіни оточували ровами, а міські ворота зміцнювалися потужними вежами з підйомними мостами. У більшості випадків середньовічні міста мали компактний план і невелику територію з-за економії коштів для будівництва міських стін.

Прагнення захистити місто від нападу виробило особливу форму міської забудови, при якій навколо центру міста створювався додатковий бар'єр у вигляді кільця з кам'яних будинків, які були щільно притиснуті один до одного.

Вулиці в містах були вузькими в середньому від 5 до 7 м, а в окремих випадках у південних італійських містах шириною 2 або 1 м. Від частих поворотів і зломів вулиць виникали труднощі з міським рухом. Навіть у невеликому місті можна було заблукати. Середньовічні вулиці були надзвичайно мальовничими в наслідок нерегулярності забудови, наявності вузьких провулків і тупиків, а також із-за того, що будинки впритул примикали один до одного. Середня висота житлових будинків сягала 25-27 м (м. Флоренція).

Інженерна підготовка і благоустрій територій. Умови проживання в середньовічних містах не були такими комфортними як у Стародавньому Римі. Відсутність водопроводу примушувала міських жителів користуватися криницями на площах і перехрестях. Головні вулиці і площі не були замощені, тротуари відсутні, а вивезення сміття проводилось дуже рідко.

Будівельні матеріали і технології. В якості основного будівельного матеріалу використовувалося дерево, з якого будувалися навіть мости через ріки, дахи будинків робилися з солом.

Внаслідок скорочення лісових ресурсів у будівництві все менше застосовувалося дерево, воно поступово замінювалося іншими матеріалами. Набула поширення фахверкова конструкція стін для житлових будинків і господарських будівель: вона являла собою дерев'яний каркас з вертикальних, горизонтальних і діагональних елементів, проміжки між якими були заповнені дрібним каменем.

При спорудженні замків і монастирів широко застосовувався камінь. У ранньому середньовіччі стала звичайною кладка на вапні, що зменшувало трудомісткість обробки каменю і підвищувало міцність стін (кладка з грубо колотих каменів на вапні була відома й раніше, але в античній архітектурі стіни монументальних будівель зводилися переважно сухою кладкою з ретельно отесаними каміннями). У кам'яних будівлях споруджувалися арки для перекриття приміщень і влаштовувалися арочні перемички вікон і дверей.

Кількість населення в містах. Середньовічні міста порівняно зі стародавньоримськими були небагатолюдними. Наприклад, місто з населенням 10000 мешканців вважалося великим містом, а місто з населенням 100 000 мешканців представляло собою рідкісне виключення. У більшості міст Англії населення було менше 5 000 жителів. Зро-

стання міського населення починається тільки з XV ст. і досягає 15-20 тис. мешканців для великих міст. Наприклад, у Римі в кінці XV ст. було 30 000 мешканців, в Лондоні - 35 000.

Планувальні системи міських вулиць. Плани середньовічних міст поділяються на дві категорії: регулярні та нерегулярні. В основному середньовічні міста мали нерегулярне планування, яке могло мати кілька видів:

1. Комбіноване (місто будувалося на староримській прямокутній планувальній основі, яка становила центральну частину міста. Від прямокутного контуру центру міста розходились промені, напрямки яких співпадав з напрямками доріг від основних воріт міста). Приклади комбінованого планування - Болонья, Флоренція, Кельн і Лондон.

2. Витягнуте (лінійне) (місто будувалося вздовж дороги). Приклад - м. Единбург у Шотландії.

3. Радіальне (міста виникали навколо замку або монастиря, поступово оточуючи його житловими кварталами. Якщо замок стояв на рівнині, дороги, що розходились від нього у всі боки утворювали променевоподібну мережу вулиць. Якщо у широкої річки, озера або моря, то радіальний план складався по один бік замку в вигляді віяла. Разом зі зростанням міста з'являлися все нові й нові стіни, а знищення стін і побудова на їхньому місці вулиць перетворювали радіальне планування в радіально-кільцеве.

4. Радіально-кільцеве. Таким чином, під час Середньовіччя з'являється невідома античності нова планувальна система - радіально-кільцева з центром у вигляді замку, монастиря або кремля.

МІСТОБУДУВАННЯ ЕПОХИ РЕНЕСАНСУ ТА БАРОККО

Загальна характеристика містобудування. У XIII - XIV ст. в результаті розвитку торгівлі між Сходом та Центральною Європою швидко зростають найбільші міста Північної і Середньої Італії на чолі з Венецією, Флоренцією, Генуєю і Міланом. В Італії в багатьох містах збереглися руїни чудових античних пам'яток, які й стали джерелом натхнення для італійських творців епохи Відродження. Незважаючи на те, що будівельні темпи зростають, нові міста виникають виключно

рідко, а містобудівна діяльність здійснюється за рахунок реконструкції старих середньовічних міст.

Із зростанням міст виникає потреба в їх реконструкції. Вперше реконструкція великого міста була здійснена в Римі протягом XVI століття: прямолінійні магістралі пробивалися через сформовану за будову до найважливіших міських місць: ділового центру, головного в'їзду в місто, Папської резиденції. Папа Сікст V (1585-1590) вперше реалізував ідею об'єднання Рима в цілому системою магістралей.

Загальні особливості містобудівної діяльності Ренесансу та Бароко:

1. Місто починає розглядатися разом зі своїм оточенням.
2. Міста виходять за межі стін (стіни руйнуються, на їх місці влаштовуються бульвари, вперше - в Парижі в 1670 р.).
3. Місто і навколишнє середовище сприймаються регулярно спланованими.
4. Міські центри та вулиці розподіляються по двом трьом ієрархічним рівням.
5. Місто забудовується по вулицях.

Кількість населення в містах. У XV ст. чисельність міського населення зростає під впливом розвитку торгівлі. Флоренція, як і Генуя, мала 80 тис. жителів, Венеція - 190 тис. мешканців.

Планувальні системи міських вулиць в проектах «ідеальних» міст. Теоретики Ренесансу розглядають місто як соціально-економічний об'єкт і архітектурне ціле. Кожен трактат починається з вибору місця для міста, яке рекомендується будувати біля моря, озера або річки, що несе чисту воду. В інтересах оборони теоретики Відродження Альберто та Скамоцці рекомендують для плану круглий або багатокутний обрис для найбільш економного периметру.

Передбачається зонування міської території, що проводиться і тепер. Практично у всіх випадках міста отримували підкреслений центр, головну вулицю і одну або дві площі.

Центр міста в епоху Відродження являв собою великий ансамбль, що складався з декількох площ, оточених храмами, палацами і лоджіями.

Головним об'єктом містобудування були площі. Це пояснюється тим, що міста в основному носили торговий характер, а ринок в торговому місті був життєвим центром. У XIV ст. переважне значення мали торговельні площі, а в XV і особливо XVI ст. поряд з торговими з'являються площі громадського призначення. Ці площі стають головними міськими площами.

До початку XVI століття в Європі склалися такі типи планувальних систем міст:

- «природне» планування з криволінійною формою вулиць і обрисами
- регулярне планування, що походить від римського міста з прямокутною сіткою вулиць і двома головними осями
- планування міст з прямокутною сіткою вулиць та ринковою площею, що займає квартал у центрі.

Інженерна підготовка і благоустрій територій. У багатьох містах Італії з'являється водопровід, виконується брукування вулиць і площ. Площі обладнуються фонтанами і скульптурами.

КЛАСИЦИЗМ В ПЛАНУВАННІ МІСТ XVII - XVIII СТ.

Загальна характеристика містобудування. У першій третині XVIII ст. у Великобританії стверджується уявлення про природність

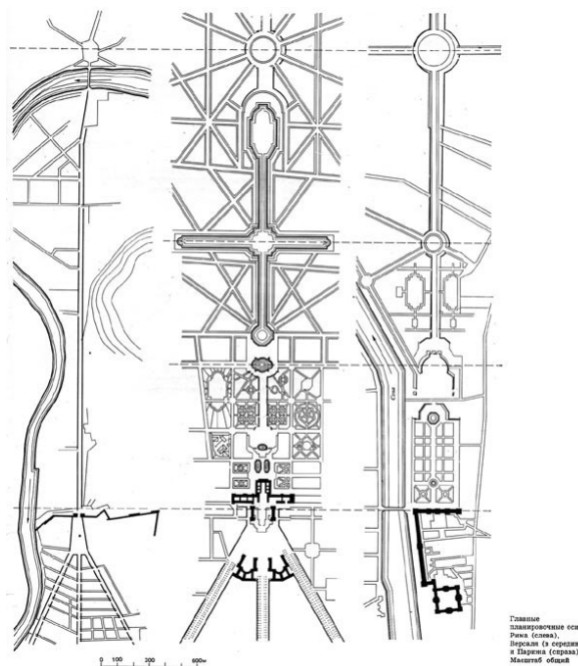

Рис. 3.1. Головні планувальні осі: зліва — Риму, всередині — Версалю, з права — Парижу (в єдиному масштабі)

криволінійних форм у плануванні, як таких, що притаманні природі. Протягом століття пейзажні парки під назвою англійських поширюються по всій Європі.

У середині XVIII ст. у Франції розгортається широкомасштабна реконструкція історичних міст. Під французьким впливом російська імператриця Катерина II в 1763 році починає реалізацію реконструкції міст Росії в рамках губернської реформи. Всі міста імперії отримали регулярні генеральні плани та осіб, відповідальних за їх реалізацію. До

1830-х років майже всі міста, які мали складну середньовічну планувальну систему, отримали нову, регулярну.

Планування міст США. Філадельфія та Нью-Йорк. В планування міст США класицизм з самого початку прийшов у вигляді радикальної, граничної версії:

- місто розділяється вулицями на рівні прямокутні ділянки (квартали)
- всі вулиці, за винятком двох осьових, рівні за значенням
- в майбутньому місто може нарощувати свою прямокутну мережу майже нескінченно, будучи стриманим лише великими природними перешкодами
- центр міста планувально не прив'язаний до якої-небудь певної точки, вільно «мігрує» по рівномірній мережі.

Першим великим містом Північної Америки, яке отримало таке планування, була Філадельфія (1682), її прототипом був Амаурот з «Утопії» Т. Мора (1516). Знамените планування Нью-Йорку було закладене в 1811 році.

Планування міст США. Вашингтон. Планування федеральної столиці було розроблене в 1791 році французьким архітектором Ланфаном. Основу планування складають традиційна для американських міст прямокутна сітка з будівлею Капітолію на перетині головних осей і накладених на неї променів, що розходяться від Капітолію та Білого дому. Вулиці прямокутної сітки названі порядковим числами і буквами. У функціональному аспекті введення діагональних напрямів в прямокутну мережу - позитивний крок в організації транспортної системи американських міст.

МІСТОБУДІВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ХІХ СТ.

Загальна характеристика містобудування. Розвиток промисловості та залізних доріг спричиняє великий приплив населення в міста. Виникає багато нових промислових міст та поселень. Швидко зростають старі портові міста та населені пункти, розташовані на перетині залізних доріг.

Кількість населення в містах. Кількість міст з населенням більш ніж 100 тис. чол. в ХІХ ст. зростає у сім разів. Для порівняння у ХVІІІ ст. кількість таких міст зросла лише у півтора рази. Найзначніші європейські міста Париж, Лондон та Відень зросли у п'ять разів. Відбувається інтенсивний розвиток міст у США.

Інженерна інфраструктура міст та благоустрій територій. Наприкінці XIX ст. та на початку XX ст. відбувається значна інженерна перебудова міст. Будуються електростанції, зводяться складні мости, отримують розвиток залізничні вузли з усіма станційними спорудами.

Міські вулиці вже не задовольняють потреби транспорту, особливо автомобільного руху.

У великих європейських та американських містах будується метрополітен.

Міста обладнуються удосконаленими системами водопостачання та каналізації з водозаборами та очисними спорудами.

Вирішуються складні інженерні завдання – будівництво складної розв'язки руху в різних рівнях у Стокгольмі.

Одночасно з цим у містах відчуваються транспортні ускладнення та погіршення санітарно-гігієнічних умов перебування, спричинені зростанням промисловості, яка розташовувалась поблизу рік та водоймищ і являла собою джерело забруднення.

Архітектура та житлове будівництво. Висока вартість земельних ділянок в центрі міста спонукала до підвищення поверховості та щільності забудови, в наслідок чого з'являються так звані дохідні будинки з «подвір'ями-колодезями».

Винахід сталевого каркасу та швидкісних ліфтів викликають до життя новий тип багатоповерхового будинку – хмарочоса.

Житлові квартали з будинками робітників виникають на периферії міст у безпосередній близькості від промислових районів.

Містобудівна реконструкція міст. Перед фахівцями в галузі містобудування виникає складне завдання перебудови міст у відповідності з вимогами сучасної техніки. Розглянемо роботи з містобудівної реконструкції міст на прикладі Парижу.

Реконструкція Парижу. В середині XIX ст. в Парижі було 2 млн. мешканців. К 1850 р. у місті вже існувало шість великих вокзалів, які щоденно обслуговували десятки тисяч пасажирів. Це спричиняло напружені транспортні потоки, спрямовані в центр міста, де хаотична сітка середньовічних вузьких та криволінійних вулиць зовсім не відповідала вимогам транспортного руху.

Причини реконструкції. Багато століть поспіль центр Парижу являв собою лабіринт вузьких вулиць та дерев'яних будинків. В 1852 р. відповідно до плану удосконалення міста були зруйновані цілі квартали застарілої забудови, а на їхньому місці з'явилися широкі проспекти та побудовані в єдину лінію кам'яні будівлі в неокласичному стилі.

Таким чином головними причинами реконструкції Парижу в XIX ст. можна вважати:

1. Наявність великої кількості застарілого житлового фонду.
2. Транспортні проблеми.
3. Прагнення зробити місто привабливим для туристів.
4. Необхідність підтримання громадського порядку.
5. Надлишкова щільність населення та незадовільний санітарний стан.

Проведення реконструктивних заходів ініціював Жорж Ежен Осман (Georges Eugène Haussmann), більш відомий як барон Осман (baron Haussmann), (народ. 27 березня 1809, Париж — † 11 січня 1891) — французький державний діяч, префект департаменту Сена (1853 — 1870), сенатор (1857), член Академії образотворчих мистецтв (1867), містобудівельник.

Зміст реконструктивних заходів.

1. Змінення планувальної системи міських вулиць шляхом прокладання двох великих діаметрів.
2. Змінення планувальної системи міських вулиць шляхом прокладання другорядних діаметрів.
3. Змінення планувальної системи міських вулиць шляхом прокладання основних магістралей.
4. Побудова майданів-перехресть.
5. Створення міських парків.
6. Зведення нових мостів.
7. Зведення нових громадських будівель.
8. Запровадження нової системи регламентації параметрів забудови.
9. Використання нових механізмів фінансування кампанії з реконструкції.
10. Комплексне оновлення системи інженерного обладнання міста.

Великі діаметри. Містобудівна ідея Османа передбачала прокладання діаметрів, перетинаючих місто за напрямками північ-південь та схід-захід, а також в організації обхідних кільцевих магістралей, розвантажуючих міській центр.

Другорядні вісі (площа Республіки-площа Бастилії). Бульвар Мажента, бульвар Рішара-Ленуара.

Основні магістралі (проспект Опері, бульвар Сен-Жермен, проспект Сен-Клу (проспект Ош), проспект Руа-де-Ром (проспект Віктора

Гюго), проспект Фош). Розширення проспекту префекта Рамбото з 13 м до 20-30 м. Крім того, Осману належить ідея улаштування в Парижі майданів-вузлів схрещення кількох вулиць і створення великих зелених масивів. Ці роботи коштували міській казні 1 млн. франків.

Реконструкція вирішувала наступні завдання:

- забезпечення громадського порядку створенням бульварів для пересування військ та відкритих просторів навколо найважливіших будівель
- оздоровлення міста, створення міст відпочинку. Було створено систему міських парків (Монсо, Монсурі та ін.) та здійснено благоустрій заміських лісів - Булонського та Венсенського. Осман пропонував з'єднати їх зеленим поясом навколо міських укріплень.
- рішення транспортної проблеми створенням радіально-кільцевої мережі широких прямолінійних бульварів та авеню, прокладених скрізь існуючу забудову.
- центр міста закріпило хрестоподібне перехрестя двох діаметрів (захід-схід та північ-південь), вокзали були пов'язані з центром, в районах перспективного розвитку на заході та сході як субцентри були створені площі (Зірки та Нації) зі спрямованими до них магістралями.

Роботи в Парижі стали прикладом для реконструкції центрів найзначніших європейських міст: Відня, Берліну, Кельну, Мюнхена.

Контрольні запитання до третьої теми

1. Яку планувальну структуру мали міста Середньовічної Європи?
2. Дайте характеристику забудови міст Середньовічної Європи.
3. Яку чисельність населення мали міста Середньовічної Європи?
4. Дайте характеристику рівню благоустрою міст Середньовічної Європи.
5. Дайте загальну характеристику містобудівних тенденцій XIX ст.
6. Яку чисельність населення мали європейські міста на початку XIX ст. і наприкінці XIX ст.? Назвіть причини.
7. Назвіть зміни в інженерному облаштуванні міст XIX ст.
8. Назвіть головні причини реконструкції Парижу XIX ст., проведеної бароном Османом.
9. У чому полягав зміст реконструктивних заходів проведених бароном Османом у Парижі у XIX ст.?

10. Дайте характеристику європейському житловому будівництву XIX ст.

11. Які містобудівні завдання були вирішені бароном Османом під час реконструкції Парижу у XIX ст.?

12. Які наслідки мала реконструкція Парижу XIX ст. для інших європейських міст?

Література до третьої теми

[9, 13, 19, 21, 46, 49, 52]

ЗМ 2. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СУЧАСНОГО МІСТОБУДУВАННЯ

Тема 4. Містобудівні теорії ХХ ст.

ЕВОЛЮЦІЯ МІСТОБУДІВНИХ ІДЕЙ

Концепції міста-сада та передмістя-сада. Концепція міста-саду була висунута і розроблена англійським соціологом Ебенізером Говардом (1850-1928). Місто-сад - третя форма розселення, що поєднує в собі риси міста і села: садибну забудову з міською інфраструктурою та промисловими підприємствами. Мета створення міст-садів - відтягнути на себе населення приміських зон найбільших міст. Місто-сад проектувалося на 32 тис. мешканців. Для компенсації відірваності від великого міста планувалось створення федерації з 7 міст-садів (250 тис. чол.). Перші міста-сади: Лечуорт (1904) і Уелвін (1920). Але реалізація цих проектів зазнала певних труднощів: підприємства з великим небажанням розміщувались на новому місці за 55 км від Лондона. До 1928 р. Лечуорт нараховував лише 14 тис. мешканців. В 1907 р. архітектор міста Лечуорт Енвін створює симбіозний проект першого передмістя-саду під назвою Хемпстед. В подальшому під назвою "місто-сад" було побудовано багато передмість-садів, по суті - "спальних селищ" поблизу великих міст.

Урбаністичні концепції Гарне та Ле Корбюзьє. Проект «Промислового міста» на 35 тис. жителів (1901-1904) французького архітектора Тоні Гарн'є був відповіддю урбаністів на «дезурбаністичну» концепцію міста-сада. Вперше місто було жорстко поділено на функціональні райони: промисловий і сельбищний. Між ними - залізнична станція і зелений пояс. Ле Корбюзьє (Шарль-Едуар Жаннере, 1887-1965) в 1922 році створює проект міста на 3 млн. жителів, пізніше відомий як план Вуазен або «лучезарне місто». Центром міста замислюється об'єднаний багатоярусний вокзал на перетині головних залізних і автомобільних доріг. Його оточують вільно розташовані у зеленому масиві хмарочоси ділового центру в 60 поверхів; навколо них - стрічна житлова забудова, а далі - малоповерхова забудова. З протилежних сторін до міста примикають промислова та рекреаційна зони. Ле Корбюзьє - один з головних організаторів міжнародних конгресів сучасних архітекторів (CIAM). Четвертий конгрес, що проводився в 1933 році, затвердив «Афінську хартію» - звід основоположних принципів містобудування модернізму.

Основні положення «Афінської хартії»:

- місто слід розглядати разом з його економічним районом;
- необхідно усунути протилежність між центром і периферією шляхом зменшення показників щільності забудови центру;
- необхідно наблизити житло до місць відпочинку та праці;
- при організації забудови слід виходити з рівних потреб всіх людей для забезпечення вимог в інсоляції, доступі до зелених насаджень та відкритих просторів;
- об'єкти дозвілля та установи повсякденного користування необхідно розміщувати в безпосередній близькості до житлової забудови;
- видатні пам'ятки минулого заслуговують охорони, якщо вони не завдають шкоди мешканцям міста;
- неприпустимо застосування історичних стилів для нових будинків.

Фінський архітектор Еліел Саарінен в 1910-х рр. почав проводити у своїх проектах принцип «органічної децентралізації» (планування Канберри, ескізи генпланів Талліна і Гельсінкі). У 1930-ті рр. він пропонував його для американських міст.

Місто за Саарінею - компактна федерація напівавтономних районів, «функціональних концентрацій», розділених зеленими розривами менше 1 км.

«Функціональні концентрації» поєднують всередині себе житло і виробництво. Аналіз розширення територій багатьох міст дозволив Саарінену стверджувати: велике місто розвивається як компактне ціле лише до певної межі, його децентралізація природна. З середини 1930-х років концепція знайшла широке застосування. Патрік Аберкромбі поклав її в основу планування Великого Лондона (1943), вона визначила післявоєнний розвиток Стокгольма і Гельсінкі.

Концепція соцміста. В основі організації соціалістичних міст - усупільнення побуту, диференціація житла за віковим принципом, суворий розпорядок колективних занять мешканців протягом дня.

Згідно Сабсовічу (1929) Соцмісто - компактна поселення від 40 до 100 тис. жителів при великих промислових підприємствах і радгоспах, що складаються з однотипних житлових комбінатів на 2-3 тис. чоловік. Міський центр концепцією не передбачався.

Згідно Струмліну (1930) промисловий комбінат замінює міський центр як єдиний об'єднуючий елемент всього поселення.

У схемі планування соцміста, розробленої Глущенко (1929), адміністративно-громадський центр примикає до промислового району,

а житлова забудова віялом розходитьсЯ від нього, на периферії перетворюючись на “агромісто”, поєднуючись з приміськими радгоспами.

Дезурбанізм. Концепція Охитовича. У 1929 році соціолог Охитович виступає з ідеєю «нового розселення» - розосереджених поселень. Він пропонує відмовитися від населених пунктів. «Нове розселення» являє собою рівномірний розподіл індивідуальних житлових осередків по території.

Зв'язок між житловими осередками та місцями роботи здійснюється завдяки рівномірно розвинутій всюди мережі автодоріг. Згідно Охитовичу поява автомобіля є неминучою і об'єктивно веде до дезурбанізації. В місті серед тісної забудови автомобіль не може ефективно використовуватися. Обслуговування жителів повністю бере на себе система замовлень і доставки безпосередньо в будинки. Охитовичем і групою архітекторів (Гінзбург та ін.) був розроблений план поетапного переходу до «нового розселення», підтриманий у 1930 р. Президією Держплану РСФРР. У 1934 р. у США Франк Ллойд Райт (1867-1959) створив проект Бродейкр-Сіті, що нагадує дезурбаністичні розробки Охитовича.

Концепція лінійного міста. У 1882 р. іспанський архітектор Сорія і Мата обґрунтував лінійну форму організації забудови вздовж транспортної магістралі (трамвайної). У проекті Лаврова (1928) житлова забудова міста-лінії розвивається в протилежну сторону від промислової зони. Леонідов вичленував ділянку схеми «нового розселення», розглядаючи її як самостійне лінійне місто (1929) і створив конкурсний проект Магнітогорська (1930). Підсумком розробок лінійного міста в СРСР можна вважати роботу Мілютіна «Проблеми будівництва соціалістичних міст» (1930), в якій була описана поточнофункціональна схема планування міста.

Лінійне місто складається з паралельних смуг залізної дороги, виробничої зони, зеленої зони, шосе, житлової зони і парку. Виробничий процес постадійно протікає вздовж лінії і відповідно йому вздовж лінії розселяються працівники цехів.

Секторне лінійне місто. «Парабола» Ладовського. Секторне лінійне місто - застосування концепції лінійного міста до розвитку історичного міста, що має радіально-кільцеве планування. У 1928 р. в майстерні Ладовського Варенцов створює проект Нового міста, застосовуючи зовсім новий планувальний винахід - через центр міста проходять не тільки всі радіуси, але і всі кільця. Радіально-кільцева планувальна схема набуває лінійну динаміку. У 1930 р. Ладовський вишуває схему лінійного розвитку міста в формі параболи. Він пропонує

реалізувати схему в розширенні Москви на північний захід. З боку історичного ядра схема Ладовського - розрив кільцевої структури в одному напрямку, з протилежного боку - повторення поточно-функціональної схеми. Життєвість схеми - в розширенні смуги лінійного розвитку. У 1960-ті роки грецький архітектор Доксіадіс висуває схему «динамічного міста» («дінаполіса»), фактично повторюючи схему Ладовського.

МІСТО: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ, КІЛЬКІСНІ КРИТЕРІЇ

Визначення міста. Містобудівні інтерпретації. Думки фахівців в галузі містобудування різняться щодо визначення такого ключового поняття як “місто”:

«У самому загальному вигляді місто - це великий населений пункт, переважна більшість мешканців якого зайнята поза сільським господарством: в промисловості, торгівлі, сфері обслуговування, науці, культурі» (Хорев, Смідовіч, 1981⁵)

«Спільнота людей, що веде своєрідний спосіб життя ... або ... частина земної поверхні, що відрізняється від навколишньої сільської місцевості певним типом антропогенного перетворення у вигляді забудови великими будинками та іншими характерними спорудами» (Смайлс)

«Центроване поселення, більшість працюючого населення якого зайнята несільськогосподарською діяльністю; щоб відрізнити міське населення від сільського ... обирають деяку умовну величину населення. Але по суті визначення міського поселення є в корені питанням функції, а не величини поселення» (Дікінсон, 1975)

“Місто - це населений пункт, віднесений законодавством держави до категорії міст (що має статус міста)”.

Основні ознаки, за якими визначаються міста:

- підвищена концентрація або щільність населення та забудови;
- особливий (несільськогосподарський) вид діяльності;
- своєрідний, особливий, міський спосіб життя;
- особливий, міський тип забудови.

«Ми не можемо визначити міський спосіб життя інакше, як протиставивши його сільському, тобто знаходимося на межі тавтології», (Боже-Гарн'є і Шабо, 1967). У світі найбільш поширеним мінімальним

⁵ Хорев Б.С., Смідович С.Г. Расселение населения: (Основные понятия и методология). М.: Финансы и статистика, 1981, с. 15. Хорев Б.С. Региональная политика в СССР. М.: Мысль, 1989, с. 129.

критерієм людності міста є чисельність населення понад 1 - 2,5 тис. чол.

Країни з мінімальними критеріями чисельності міського населення. В Перу та Уганді до міських відносять поселення з населенням від 100 чол. Додатковим критерієм у першій країні є компактне проживання мешканців, а в другій - поселення повинно бути центром (невеликим чи торговим). У ряді північних країн (Гренландія, Ісландія, Норвегія, Швеція) містами вважаються центри людністю понад 200 чоловік.

В Албанії до категорії міських відносять індустріальні поселення з населенням більш ніж 400 чол. В Австралії крім поселень з населенням понад 1000 осіб до міських відносять також центри відпочинку, якщо вони складаються з 250 і більше мешканців, в яких, по крайній мірі, 100 мешканців проживали (перебували) у поселенні в ніч проведення перепису.

Країни з максимальними критеріями чисельності міського населення. В Японії міста повинні мати людність понад 50 тис. чол. за умов, що понад 60% жителів, включаючи членів їх родин, зайнята в промисловості, торгівлі та інших видах бізнесу, а 60% будинків повинно бути розташоване на забудованих територіях. У дев'яти країнах (Греції, Йорданії, Кувейті, Малайзії, Італії, Португалії, Сенегалі, Іспанії та Швейцарії) містами прийнято вважати муніципалітети, комуни і агломерації, в яких чисельність населення перевищує 10 тис. чол. У колишній радянській практиці мінімальний критерій чисельності населення становив у різних республіках від 5 до 12 тис. чол.

У реальності після першого радянського перепису населення 1926 р. міськими поселеннями вважалися лише ті, які мали офіційний статус міста.

ФУНКЦІЇ І МОРФОЛОГІЯ МІСТ

У першій половині XX століття склався підхід до вивчення економіки та перспектив розвитку міста через виділення містоутворюючих та містообслуговуючих галузей економіки (Хойт⁶, Александерсон).

Містоутворюючі галузі забезпечують роботою основну частину економічно активного населення. Містообслуговуючі - забезпечують

⁶ Hoyt H. The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities. Washington, 1939.

повсякденні потреби працівників і членів їх сімей, міського господарства. Цю концепцію називають моделлю «експортної бази».

Модель функціональної типології за домінуванням містоутворюючих галузей відносить кожне місто до деякого абстрактного типу:

- центр нафтохімії,
- центр машинобудування,
- текстильний центр,
- центр чорної і кольорової металургії та ін.

Ця теорія практично ігнорувала містоутворюючу роль галузей сфери послуг (освіти, культури, дозвілля).

Таким чином основними видами функцій міст є: економічні, соціальні, культурні, адміністративні та ін.

Сучасна функціональна класифікація міст. Функціональна класифікація використовувалася в довоєнній і післявоєнній урбаністиці як метод вивчення і проектування міст. Цей підхід був особливо популярний у практиці радянського містобудування при створенні нових міст, які розглядалися як міста однієї «базової» галузі (Магнітогорськ, Набережні Чолни та ін.). Функціональна спеціалізація міст застосовувалася як інструмент просторової оптимізації розміщення (близькість до джерел сировини, енергії, робочої сили, ринків збуту продукції). Виникнення монофункціональних міст-заводів та практика їх розвитку показала нереалістичність подібного підходу.

В узагальненому вигляді виділяють «центральні» та «спеціальні» міста:

- міста - адміністративні центри;
- спеціалізовані міста:
- промислові,
- транспортні,
- наукові,
- рекреаційні,
- оборонні («закриті») та ін;
- міста - поліфункціональні центри.

Функціональні зони міста. Класична концепція функціонального зонування. Ідеї містобудівного функціоналізму почали активно використовуватися на практиці з 1930-х років - після проголошення Афіньської хартії CIAM (Congres Internationaux d'Architecture Moderne) в 1933 р. Практика планувальної організації міста виходила з уявлення про диференціацію в часі і просторі основних функціональних процесів - праці, побуту, відпочинку.

Три основних типи функціонування території: сільбищний, промисловий (виробництво товарів або послуг); інженерно-інфраструктурний (транспорт і зв'язок). Четвертий тип - резервні, невикористовувані території.

Функціональний підхід та сталість економічного становища міста. Найбільш важливим фактором успішного входження в ринкову економіку для міст пострадянського простору є «професія» міста. У більш вигідному становищі опинилися міста-поліфункціональні центри, особливо регіональні столиці. У несприятливому становищі опинилися монопоселення (шахтарські, машинобудівні, центри ВПК та ін.). Майже одночасно з моделлю містоутворюючих та містообслуговуючих підприємств була запропонована схема аналізу, розроблена А. Фішером (1934) і згодом уточнена К. Кларком (1940). Відповідно до типології Фішера виділяються три сектори економіки: первинний (primary) сектор — тобто галузі, пов'язані з отриманням первинних ресурсів (сільське та лісове господарство, рибальство, гірничодобувна промисловість), вторинний (secondary) сектор - галузі оброблювальної промисловості, третинний (tertiary) - сфера послуг (Фішер відносить їх до «нематеріальних» благ). Фактично третинний сектор виділено за залишковим принципом. Деякі дослідники запропонували включати до третинного сектору будівництво та деякі види діяльності сфери обслуговування (булочні, швейні ательє та ін.) Подібний опис економіки міста відповідав загальним тенденціям індустріальної цивілізації. У постіндустріальному суспільстві відбулося виділення особливого виду послуг, таких як: зв'язок і телекомунікації, фінансове обслуговування підприємств, організація праці, реклама, управління людськими ресурсами та ін. За типом діяльності вони ближче до галузей третинного сектору економіки, але одночасно стають необхідними компонентами галузей вторинного сектора.

У системі статистичної звітності західних країн цю групу галузей продовжують відносити до третинного сектору. При вивченні функцій міст багато автори виділяють їх в особливий четвертинний (quaternary) сектор: фінансове та юридичне обслуговування, інформаційні послуги, послуги для бізнесу та ін.

Деякі автори навіть пропонують виділяти особливий п'ятеричний (quinary) сектор послуг для населення: освіта, медицина, адміністративне обслуговування і та ін.

Новий етап розвитку функціонального підходу пов'язаний з поглибленням деталізації в описі функціональних зон. У складі центрів розвиваються багатофункціональні комплекси, в яких поєднуються

функції обслуговування, торгівлі разом з житловими функціями. Поряд з класичними зонами враховуються фокуси економічної активності та «лінійні зони». В реальних дослідженнях при вивченні великих міст розрізняють типи забудови різного функціонального призначення і виділяють їх підтипи. Поряд з наземними враховують і підземні об'єкти міських функціональних систем. Центр виділяють в особливу зону, відповідну «функції центру» (тобто комплексного набору функцій, реалізованих загальноміським центром) - центральний діловий район (ЦДР).

В останні десятиліття в центрах мегаполісів відбувається: джентрифікація або "облагороджування" центру; депопуляція центру та перетворення житлових кварталів у ділові; виведення промисловості; переміщення деяких видів послуг у близькі й далекі передмістя; переміщення в передмістя університетів, великих шкіл, лікарень, готелів, значних центрів дозвілля.

Функції послуг, що відносяться до четвертинного сектору, рідко виносяться навіть у ближню приміську зону. Одночасно з цим в серединній і навіть периферійній частинах концентрується багато видів функцій, раніше представлених лише в центральній частині міста (наприклад, Дефанс в Парижі).

Для скорочення витрат розміщення зі складу фірм виділяють офіси, які переміщують у ділові центри далеких передмість або навіть в інші міста. Виникає розбіжність між назвою і буквальним розумінням центрального району. В якості морфологічних ознак центрального району виділяють активний режим функціонування та високу відвідуваність ділянки території. Розбіжність між назвою зон та їх змістом (особливо центральних) долається завдяки використанню терміна «каркас міста», який є аналогом поняття каркасу системи міст. В результаті «схрещування» зон і каркасів виділяють каркаси функціональних зон:

- сельбищний,
- виробничий,
- екологічний,
- транспортний,
- природно-ландшафтний каркас та ін.

Підсумкова класифікація ділянок території виконується шляхом перехресного накладання багатьох схем і каркасів зонування.

Криза класичного функціонального підходу. Містобудівна практика 1960-70-х рр. показала, що реальний процес функціонування значних та великих міст не вкладається в жорсткі рамки «класично-

го» функціонального зонування. Відбувається взаємне проникнення та інтеграція різних функцій і зон: промисловості, транспорту, рекреації, сфери послуг та ін.

Сучасний етап функціонального зонування. Багато теоретиків в галузі містобудування бачать вихід з кризового положення, яке намітилося в функціональному підході в реалізації наступних заходів:

- розширенні інструментарію самого дослідження і перехід від якісних описів до кількісних вимірів значень показників;
- переході до кількісних техніко-економічних показників, що дозволить конкретизувати дослідження і вийти на виявлення якісних відмінностей;
- відмові від функціонального зонування території загальноміського центру і чіткому визначенні меж функціональних зон;
- переході до створення полі-, або багатофункціональних зон, які несуть всі функції, притаманні місту (житло, робота, відпочинок, громадське обслуговування та ін.).

Контрольні запитання до четвертої теми

1. Назвіть причини виникнення концепцій дезурбанізму наприкінці XIX на початку XX ст.?
2. В чому полягала містобудівна ідея соціолога Ебенізера Говарда?
3. Назвіть головні причини “поразки” Е.Говарда?
4. У чому полягає різниця між “урбаністами” та “дезурбаністами”?
5. Відмінність кількісних критеріїв для визначення міста в різних країнах.
6. У чому полягає сутність концепції “експортної бази”?
7. Опишіть модель функціональної типології міст за домінуванням містоутворюючої галузі.
8. Наведіть сучасну функціональну класифікацію міст.
9. Коли вперше були задекларовані ідеї містобудівного функціоналізму?
- 10.3 чим пов’язаний новий етап у розвитку функціонального підходу до класифікації міст?

Література до четвертої теми

[11, 17, 18, 21, 36, 39, 45, 46, 49, 58, 59]

Тема 5. Функціонально-планувальна організація поселень в Україні

Території міських поселень за своїм функціональним призначенням і характером використання в загальному випадку слід підрозділяти на сельбищні, виробничі, та ландшафтно-рекреаційні зі здійсненням відповідного функціонального зонування за основними видами діяльності.

У конкретних місцевих умовах та в залежності від народногосподарського профілю в міських поселеннях можуть бути виділені й інші види функціональних територій: при наявності лікувальних ресурсів — курортні зони; значного історико-культурного потенціалу — історичні, археологічні заповідники; цінних природних ландшафтів — природні заповідники, заказники; землі сільськогосподарського призначення; території зовнішнього транспорту (переважно в міських поселеннях — значних транспортних вузлах), у т.ч. трубопроводів, ліній високовольтних електричних передач; території спецпризначення (у т.ч. військові); експериментальних полігонів; шахтних та інших відвалів тощо. Залежно від площі територій та їх питомої ваги в поселенні вони включаються до складу інших зон або розглядаються як самостійні зони.

У складі основних функціональних територій, у свою чергу, слід виділяти окремі зони і підзони — вузько спеціалізовані за функцією та диференційовані за вимогами щодо використання земель, планування і забудови, у т.ч. резервні території під майбутні функції.

В умовах сталої забудови слід також виділяти зони реконструкції, зони регенерації історичної забудови, а також зони та мікрозони забудови різних морфологічних типів, у тому числі історичної забудови різних часів і стилів, міських топонімічних територій.

Для визначення місць розташування, меж, регламентів та заходів з використання й забудови основних функціональних територій міських поселень здійснюється їх режимне зонування з визначенням територій з особливим режимом, планувальними обмеженнями. В їх межах, на основі відповідних діючих законодавчо-нормативних документів, виділяються, при необхідності, зони історичних ареалів населених місць та зони охорони нерухомої історико-культурної й природної спадщини, включаючи меморіальні цвинтарі, заказники та природно-заповідний фонд, округи санітарної охорони курортів (при їх наявності), водоохоронні, санітарно-захисні, шумозахисні, сейсмічні зони, не придатні для будівництва ділянки (оповзні, крутосхили), кори-

дори проходження магістральних ліній і мереж інженерного обладнання та ін.

Сельбищна територія. До сельбищної території входять ділянки житлової забудови різних типів та громадської забудови (окремих споруд і їх комплексів): установ і підприємств культурно-побутового (громадського) обслуговування населення, адміністративно-управлінських, органів самоврядування, правоохоронних, громадських організацій, політичних, релігійних, культурних, наукових, проектних, навчальних, медичних, торговельно-підприємницьких, спортивних та ін.; внутрішньо-сельбищних вулично-дорожньої і інженерних мереж, площ, парків, садів, інших зелених насаджень та місць загального користування.

У складі сельбищної території, зокрема, у великих, крупних і найкрупніших містах, слід передбачати окремі функціональні зони та підзони: житлової багатоквартирної забудови; садибної забудови з підзоною дачної забудови; громадської забудови з підзонами спеціалізованих за функціями комплексів; змішаної багатофункціональної забудови з підзонами громадсько-житлової (у центральній частині міста), житлово-виробничої, громадсько-виробничої та ін.

В зоні багатоквартирної житлової забудови, при необхідності, виділяються окремі підзони багато- і середньоповерхової забудови, малоповерхової блокованої без садиб (терасової в умовах складного рельєфу) та змішаної поверховості.

Таблиця 5.1. Укрупнені показники для попереднього визначення потреби у сельбищній території

Середня поверховість забудови	Територія на 1000 люд./га
9 і більше	7
4-8	8
до 3: без земельних ділянок	10
теж із земельними ділянками	20
1-2 у сільських поселеннях	50

Основні структурні елементи сельбищної території. У межах сельбищної території формуються основні структурні елементи:

Житловий квартал (житловий комплекс) – первісний структурний елемент житлового середовища, обмежений магістральними або житловими вулицями, проїздами, природними та іншими межами площею:

до 20га – з повним або неповним комплексом установ і підприємств обслуговування місцевого значення;

20 – 50га (збільшений квартал, мікрорайон) – з повним комплексом установ і підприємств обслуговування місцевого значення.

Квартали з неповним комплексом установ і підприємств обслуговування, як правило, формуються у малих містах, селищах, а також в умовах складного рельєфу, при реконструкції забудови, яка склалася.

При садибній забудові площа кварталів з неповним комплексом установ і підприємств обслуговування місцевого значення може бути збільшена.

У випадку, коли дитячі дошкільні установи і школи розміщені в сусідніх кварталах, безпеку пішохідного руху треба забезпечити через магістральні вулиці.

Житловий район – структурний елемент сельбищної території площею 80 – 400 га, у межах якого формуються житлові квартали (мікрорайони), розміщуються установи і підприємства обслуговування з радіусом доступності не більше 1500 м, а також об'єкти міського значення. Межами житлового району є магістральні вулиці й дороги загальноміського або районного значення, природні й штучні межі. Житлові райони можуть формуватися як самостійні структурні одиниці;

Сельбищний район (житловий масив) – структурний елемент сельбищної території площею понад 400га, у межах якого формуються житлові райони. Його межами є магістральні вулиці й дороги загальноміського значення, природні й штучні межі. Ця структурна одиниця характерна для значних і найзначніших міст і формується як цілісний структурний організм з розміщенням установ обслуговування районного і міського користування.

Житлові райони, що входять до складу сельбищної зони (складові), повинні формуватися у взаємопов'язуванні з його плануванням і забудовою.

Житлову забудову необхідно розміщувати в зонах пішохідної доступності зупинок міського транспорту (з радіусом доступності, що не перевищує 500 м). Поза цієї зони допускається розміщувати дитячі дошкільні установи, школи, фізкультурні майданчики, автостоянки, гаражі. Розрахункову щільність населення на території житлового району рекомендується приймати від 110-170 чол. / га (малі міста) до 190-220 чол./га (найзначніші міста) відповідно для зон міста різної містобудівної цінності (периферійної та центральної). Щільність населення житлового кварталу з повним комплексом установ і підприємств місцевого значення слід приймати у відповідності з щільністю

більш великих структурних елементів у межах 180-450 осіб / га.

Виробнича територія. Виробнича територія призначена для розміщення: ділянок (зон) промислових підприємств і пов'язаних із ними виробничих об'єктів; науково-виробничих установ і їх комплексів; підприємств із переробки сільськогосподарських продуктів, ремонту та технічного обслуговування; зони комунальних підприємств (трамвайно-тролейбусних депо, автобусних, таксомоторних парків, пожежних депо, ринків, котелень тощо); зони змішаної виробничої та житлової забудови; ділянок установ громадського обслуговування, внутрішньої вулично-дорожньої і інженерних мереж, зелених насаджень загального користування.

При необхідності включаються: ділянки об'єктів спецпризначення (оборонних), зовнішньої та приміської інженерно-транспортної інфраструктури (крупних гаражів, автобаз, залізничних депо, вантажних станцій, портів, вокзалів, крупних інженерних споруд), а також території спеціальних санітарно-захисних зелених насаджень.

Промислові підприємства та науково-виробничі установи, які не виділяють у навколишнє середовище екологічно шкідливих, токсичних, пилоутворюючих, вибухо- та пожежонебезпечних речовин, не є джерелом підвищеного рівня шуму, вібрації, радіаційного фону й електромагнітних випромінювань, не вимагають під'їзних залізничних колій, великої площі ділянки дозволяється розміщувати в межах сільбищної території з дотриманням необхідних санітарно-гігієнічних і протипожежних вимог.

На виробничій території, з урахуванням розміру населеного пункту, складу розміщуваних об'єктів, доцільно виділити промислову, науково-виробничу, комунально-складську зону, які в свою чергу, в залежності від розміру зон, можуть бути розчленовані на структурні елементи – промислові райони, промислові вузли, територіальні групи підприємств та окремі підприємства і об'єкти. При проектуванні розвитку існуючих населених пунктів, необхідно детально аналізувати стан використання виробничих територій, передбачаючи, в разі необхідності, інтенсифікацію їх народногосподарського використання. В разі потреби, виробничі території можуть передбачатись для реструктуризації з метою іншого функціонального використання.

З метою підвищення інтенсивності освоєння ділянок необхідно передбачувати, з урахуванням техніко-економічної оцінки землі, багатоповерхову забудову, освоєння підземного простору, блокування споруд та інші заходи для збільшення щільності забудови.

Розміщення виробничих зон, її структурних елементів, окремих

підприємств повинно з одного боку враховувати сумісність розміщення підприємств між собою та оточуючою забудовою, з формуванням, при необхідності, санітарно-захисних зон, з іншого – мінімізувати виділення територій для організації санітарно-захисних зон за рахунок розміщення певних підприємств в цих зонах (за умови забезпечення санітарно-гігієнічної сумісності).

Розміри санітарно-захисних зон для підприємств або однотипних виробничих утворень треба визначити залежно від кількості газо- і пилоподібних викидів, речовин з неприємним запахом, утворюваного шуму, вібрації, електромагнітних випромінювань, ультразвуку, радіоактивних речовин та інших шкідливих факторів відповідно до діючих санітарних норм розміщення промислових підприємств і методики розрахунку концентрації в атмосферному повітрі шкідливих речовин, які містяться у викидах підприємств, а також з урахуванням вимог захисту від шуму та інших вимог.

В разі техніко-економічної доцільності, розміри санітарно-захисних зон необхідно, за узгодженням з відповідними санітарно-епідеміологічними службами, зменшувати за рахунок впровадження нових прогресивних технологічних рішень, встановлення додаткового очисного обладнання та ін.

Територію санітарно-захисних зон виробничих підприємств не слід розглядати, як резерв для їх розширення.

В санітарно-захисній зоні не допускається розміщувати житлові будинки, дитячі дошкільні установи, загальноосвітні школи, садівничі товариства і городи, парки, а також установи загального користування по охороні здоров'я, відпочинку, спорту.

Ландшафтно-рекреаційна територія. Ландшафтно-рекреаційна територія (зона) об'єднує озеленені, водні простори та інші сприятливі елементи природного ландшафту в межах забудови населеного місця і його приміській зеленій зоні. До її складу слід відносити: сквери, сади, парки, лісо- і водопарки, міські ліси, пляжі, а також ландшафти, що охороняються, землі сільськогосподарського використання та інші угіддя, які формують систему відкритих просторів (та не створюють окремої зони); заміські зони масового короткочасного й тривалого відпочинку, міжселищні зони відпочинку; курортні території (якщо вони є та не створюють окремої зони); внутрішні вулично-дорожні і інженерні мережі, ділянки установ громадського обслуговування відпочиваючих.

У міських і сільських поселеннях в залежності від природно-ландшафтних і кліматичних умов, їх розміру та планувальної структу-

ри необхідно передбачати озеленені території різного призначення.

В залежності від розміщення в структурі розселення озеленені території розподіляються на:

- міські, розташовані в межах міської забудови;
- позаміські, розташовані як за межами забудови, так і за адміністративними межами міста (табл. 5.2).

Території міських і позаміських насаджень, які формують комплексну зелену зону міста, повинні об'єднуватись в просторово-територіальну систему, яка забезпечує їх архітектурно-планувальну і композиційну єдність.

За критерії оцінки варіанту побудови системи озелених територій слід приймати:

- рівномірність розташування насаджень в межах міста, особливо по відношенню до житлових районів;
- безперервність системи, яка передбачає об'єднання парків та садів бульварами і пішохідними алеями в єдине ціле;
- комплексність організації міських озелених територій, яка досягається функціонально-планувальним об'єднанням міських насаджень з приміськими лісопарками та лісами.

Озеленені території міста за функціональною ознакою слід розділяти на:

- території загального користування (парки, сади, сквери, бульвари, набережні);
- території обмеженого користування;
- території спеціального призначення.

Таблиця 5.2. Номенклатура функціональних елементів озелених територій міста

Основні структурні елементи території	Складові структурні елементи	Функціональна належність
1	2	3
1. ТЕРИТОРІЯ ЗАБУДОВИ МІСТА		
Ландшафтно-рекреаційні території		
загальноміські	Міські сади і парки, спеціалізовані парки-дитячі, спортивні, виставочні, зоологічні та ін., ботанічні сади, сквери, бульвари	Загального користування
житлових районів	Парки і сади житлових районів і міжквартальні сквери, бульвари, пішохідні зв'язки	Загального користування

Вулиці, дороги, площі	Ділянки зеленого будівництва і господарства швидкісних доріг, магістральних вулиць і доріг, вулиць місцевого призначення, периметрального обсадження площ, ділянки зеленого будівництва і господарства транспортних розв'язок і автостоянок	Спеціального призначення
Житлові квартали	Ділянки зеленого будівництва і господарства у житлових кварталах і мікрорайонах без споруд, проїздів, майданчиків і фізкультурних майданчиків	Обмеженого користування
Промислові території, санітарно-захисні зони	Ділянки зеленого будівництва і господарства на промислових, комунально-складських територіях, санітарно-захисні зони	Обмеженого користування і спеціального призначення
Інші території	Ділянки зеленого будівництва і господарства установ і підприємств обслуговування, дитячі дошкільні установи, загальноосвітні школи, навчальні заклади, установи охорони здоров'я, будинки-інтернати для старих та інвалідів, фізкультурні і спортивні споруди, установи культури й мистецтва, підприємства торгівлі, громадського харчування й побутового обслуговування, організації та установи управління, фінансування і підприємства зв'язку, НДІ, установи комунального господарства (кладовищ, крематоріїв, квітникарських господарств), ліній високовольтних передач, лісомеліоративних насаджень, непридатних земель тощо	Обмеженого користування і спеціального призначення
2. ТЕРИТОРІЯ ЗА МЕЖАМИ ЗАБУДОВИ У МЕЖАХ МІСТА		
Ландшафтно-рекреаційні території	Лісопарки, лугопарки, гідропарки	Загального користування
Міські ліси	Лісові масиви у місті	Обмеженого користування, спеціального призначення
Інші території	Ділянки зеленого будівництва і господарства санаторно-оздоровчих установ, спортивних пристроїв, кемпінгів, будинків для старих, смуг відведення автомобільних доріг і	
3. ТЕРИТОРІЯ ЗА МЕЖАМИ МІСТА У МЕЖАХ ЗЕЛЕНОЇ ЗОНИ		
Ліси	Усі види лісів, у тому числі лісопаркова частина, лісгосподарська частина	Різної функціональної незалежності

Автомобільні дороги	Ділянки зеленого будівництва і господарства уздовж смуг відчуження	Спеціального призначення
Залізниці	Ділянки зеленого будівництва і господарства уздовж смуг відчуження	Спеціального призначення
Приміські населені пункти	Усі об'єкти і ділянки зеленого будівництва і господарства міста або СМТ, якщо вони не є окремим самостійним об'єктом	Обмеженого користування
Промислові території, санітарно-захисні зони	Ділянки зеленого будівництва і господарства на промислових, комунальних підприємствах, складах і санітарно-захисні зони	Обмеженого користування і спеціального призначення
Установи відпочинку, туризму, спорту	Ділянки зеленого будівництва і господарства на територіях санаторіїв, будинків відпочинку, пансіонатів, туристських баз, пошкоджених таборів, спортивних баз	Обмеженого користування
Полезахисні смуги	Ділянки зелених насаджень, які створюються для захисту полів	Спеціального призначення
Сади і виноградники приміських господарств	Території плодових культур, виноградників, ягідників, шовковиці, хмільників	Спеціального призначення
Сади і виноградники колективів підприємств та установ	Території садів і виноградників, які належать підприємствам та установам	Обмеженого користування
Інші території	Усі ділянки зелених насаджень, які не увійшли у вищенаведені	Різної функціональної належності
4. НЕОЗЕЛЕНЮВАНІ ТЕРИТОРІЇ		
С/госп. землі	Поля, луки, городи	
Водойми	Річки, озера, ставки, водосховища, канали, крім тих, які увійшли в об'єкти і ділянки зеленого будівництва і господарства	
Інші території	Непридатні землі, непридатні для озеленення землі спецпризначення	

Питома вага озелених територій різного призначення в межах забудови міст (рівень озеленення території забудови) повинна складати не менше 40% — для районів II В, 45% — III В, Б і 50% — IV В2, а у межах території міста за структурними елементами прийматися згідно з табл. 5.3.

Таблиця 5.3. Нормативні показники рівня озеленення різних структурних елементів у межах міста, %

1. Структурні елементи	Рівень озеленення, %
Міські парки	65-80
Дитячі парки	40-55
Спортивні парки	15-30
Меморіальні парки	30-65
Зоологічні сади	15-40
Ботанічні сади	40-70
Сквери	75-85
Бульвари	60-75
2. Озеленені території обмеженого користування	
Житлові райони	Не менше 25
Ділянки шкіл	45-50
Ділянки дитячих установ	45-55
Ділянки громадських будинків	Не менше 40
Ділянки навчальних закладів	Близько 50
Ділянки культурно-освітніх установ	40-60
Ділянки спортивних пристроїв і споруд	30-50
Продовження табл.	
Ділянки установ охорони здоров'я	55-65
3. Озеленені території спеціального призначення	
На вулицях	Не менше 25
В санітарно-захисних і охоронних зонах	60-80

У містах з теплоелектроцентралями і котельними, підприємствами хімічної, металургійної, нафтопереробної промисловості 1 класу санітарної шкідливості рівень озеленення території забудови треба збільшити не менше як на 15%.

Площу озелених територій загального користування (парків, садів, скверів, бульварів), які розташовані на території забудови міських і сільських поселень, треба приймати відповідно до табл. 5.4.

Система громадських центрів міст. Загальноміський центр треба розвивати як поліфункціональну систему, яка має основні функції: управлінську діяльність (у т.ч. з підтримання правопорядку й самоврядування), громадську (у т.ч. релігійну, профспілкову) діяльність, ділову (банківську, комерційну тощо), міжнародні зв'язки, наукову, культурно-просвітню і культурно-видовищну діяльності, торгівлю, громадське харчування, побутове й комунальне обслуговування, охорону

здоров'я, спорт, туризм, відпочинок, житло, транспорт, зв'язок, інформацію тощо.

Таблиця 5.4. Нормативні показники площі озелених територій

Озеленені території загального користування у межах міста	Групи міст за кількістю населення, тис.чол.	Площа озелених територій, кв.м/чол.			
		Полісся, Прикарпаття II В-1, II В-4	Лісостеп II В-2, II В-3	Степ III-В, III-Б	Південний берег Криму IV В-2
Загальноміські	100-1000 і більше	10	11	12	15
	50-100	7	8	9	11
	До 50	8 (10)	9 (11)	10 (12)	12 (15)
Сільські	Сільські поселення	12	13	14	17
Житлових районів	100-1000 і більше	6	6	7	8
	50-100	6	6	7	8

В місцях концентрації спеціалізованих функцій слід створювати відповідні монофункціональні, а в зонах змішаної багатофункціональної забудови — поліфункціональні громадські комплекси й центри.

При визначенні площі територій загальноміського центру слід орієнтуватися (у загальному випадку) на питомий показник 5-8 кв.м/люд., з врахуванням перспективної чисельності населення міста.

У південних містах, розташованих у IIIБ і IVБ кліматичних підрайонах необхідне зниження показника витрат територій загальноміського центру до 4 кв. м/люд., крім зон підвищеної сейсмічності. У містах IIВ-IIIВ кліматичних підрайонів, у малих містах і курортних поселеннях він може бути збільшений на 15-30%, але не перевищувати 10-12 кв.м/люд.

Комунально-складська зона. Комунально-складська зона — територія населеного пункту, призначена для розміщення груп і окремих підприємств, які забезпечують потреби населення у зберіганні товарів, комунальних і побутових послугах.

На території комунально-складської зони необхідно розміщувати:

- підприємства і об'єкти торгівлі й плодоовочевого господарства, загальнотоварні склади, розподільчі холодильники, плодоовочеві бази, сховища овочів і фруктів, заготівельні підприємства напівфабрикатів та кулінарних виробів тощо;

•транспортні господарства: гаражі, станції технічного обслуговування машин, автозаправочні станції, трамвайні і тролейбусні депо, автобусні і таксомоторні парки тощо;

•підприємства побутового обслуговування населення: фабрики-пральні, хімічного чищення одягу, ремонту побутової техніки, одягу, меблів; комунально-го господарства: парки дорожньо-прибиральних машин, бази експлуатації та ремонту жител, інженерних мереж тощо.

Холодильники великої місткості (понад 600 т) і молокозаводи із застосуванням великої кількості аміаку треба розміщувати у відокремлених складських районах приміської зони.

Не слід розміщувати комунально-складські зони з об'єктами харчової направленості на територіях промислових вузлів, їхніх санітарно-захисних зон, до складу яких входять підприємства 1-3 класу щодо санітарної характеристики виробництва.

Складські комплекси, не пов'язані з безпосереднім обслуговуванням населення, треба розміщувати за межами міст, наближаючи їх до вузлів зовнішнього транспорту.

Контрольні запитання до п'ятої теми

1. На які складові можна розділити територію міста за функціональним призначенням та характером використання?
2. Що таке сельбищна територія міста? Які ділянки вона містить?
3. Що таке виробнича територія міста? Які ділянки вона містить?
4. Що таке ландшафтно-рекреаційна територія? Які ділянки вона містить?
5. Дайте визначення загальноміського центру.
6. Назвіть головні структурні елементи сельбищної території. Чим вони відрізняються? Основні характеристики.
7. Чим потрібно керуватися при розташуванні виробничих зон (районів)?
8. Від чого залежать розміри санітарно-захисних зон промислових підприємств?
9. Назвіть архітектурно-планувальні завдання, які необхідно вирішувати при формуванні промислово-виробничої зони.
10. Дайте визначення комунально-складської зони міста. Її призначення.

Література до п'ятої теми

[2, 4, 7, 8, 11, 12, 22, 34, 37, 44, 49, 50, 54]

Тема 6. Урбанізація та її вплив на містобудівні процеси

Визначення урбанізації. «Урбанізація - це багатогранний глобальний (всесвітній) соціально-економічний процес, пов'язаний з різко посилившимся в усьому світі в епоху НТР розвитком і концентрацією продуктивних сил і форм соціального спілкування; тобто історичний процес підвищення ролі міст у розвитку суспільства, поширення міського способу життя на всю сукупність населених місць» (Перцік, 1999).

Для характеристики урбанізаційних процесів застосовують два поняття: урбанізація у вузькому сенсі (частка міського населення) урбанізація в широкому сенсі (поширення міського способу життя). Розвиток урбанізації вшир характеризує екстенсивну сторону процесу урбанізації, яка має певну «стельову» межу.

Зростання частки міського населення зазвичай зупиняється на рубежі 70-80%.

Урбанізація в ході промислової революції. До початку XIX ст. частка міського населення у світі становила лише близько 3%. За період між 1800 і 1970 рр. частка населення, що проживає в містах, зросла до 39%. У США частка міського населення зросла з 6% у 1800 р. до понад 75% в 1990 р.

Нововведення в ході промислової революції можна розділити на чотири області:

- сільське господарство;
- обробна промисловість;
- транспорт;
- будівництво.

Нововведення в сільському господарстві:

- заміна мускульної сили та найпростіших знарядь праці машинами;
- нововведення в методах вирощування, збирання врожаю і переробки продукції.

У США частка зайнятих в сільськогосподарському виробництві знизилася з 69% у 1840 р. до 2,8% в 1988 р. Обробна промисловість: створені нові машини, виготовлені з металу. На зміну ручному виробництву прийшло машинне виробництво з використанням взаємозамінних деталей, парових машин, а також спеціалістів вузького профілю. Пароплав і залізниця сприяли зниженню вартості перевезення товарів між містами. Промислові міста розвивалися в місцях, доступних для міжміської транспортної мережі (уздовж річок, пізніше уздовж

залізниць). Нововведення на внутрішньоміському транспорті розширили реальні розміри міст (конки, трамваї, автомобіль).

Автомобіль підвищив доступність будь-якого місця в місті. Горо-
дяни могли жити між радіальними лініями, а підприємства розміщати
поза центром міста. Вантажний автомобільний транспорт дозволив
фірмам розміщувати свої виробництва поза містом. Збільшився набір
можливих місць розміщення виробництва; виросло реальне міське на-
селення.

Розвиток урбанізації всередину - це прояв інтенсивних процесів
урбанізації, які при стабілізації частки міського населення тривають і
наростають.

Нововведення в будівництві сприяли збільшенню площі міст.
Поява легких сталевих каркасів дозволила будувати будівлі підвищеної
поверховості в порівнянні з традиційними цегляними (перший хма-
рочос - Чикаго, 1885 р.) Поява пасажирського ліфта знизила витрати
на підйом усередині високих будівель, що підвищило практичність
хмарочосів. З 1950 р. темпи урбанізації сповільнилися, а в 1970-ті роки
в багатьох розвинених країнах швидше стали рости не самі міста, а
ареали за їх межами. Тенденції кінця ХХ ст.:

- територіальний розкид виробничих підприємств;
- повільне зниження зайнятості в сільському господарстві;
- зростання у видобувних галузях;
- зростання у рекреаційній сфері та сфері з обслуговування осіб,
що досягли пенсійного віку.

Постіндустріальний урбанізм і постіндустріальне місто

- реструктуризація економічної бази урбанізма (зсув від фордіст-
ського до постфордістського урбанізму);
- поява глобальної системи світових міст;
- реструктуризація форми міста та поява великої кількості нових
елементів (мегасіті, зовнішні міста, техноурбії, технополіси, екополіси
та ін.)
- зміни в соціальній структурі (нові зразки соціальної фрагмента-
ції, сегрегації і поляризації, розрив в стилі життя між багатими та бід-
ними)

• радикальна зміна образу міста (Soja, 1995)

Луїс Вірт виділив наступні характерні риси міського способу
життя:

- переважання вторинних контактів;
- послаблення значення родини, родинних зв'язків та сусідства;
- втрата традиційної ролі базису «соціальної солідарності»;

- послаблення соціального контролю;
- поверхневий характер спілкування;
- загальна нестійкість життя.

На певному етапі розвитку продуктивних сил зв'язок міста з його оточенням стає настільки тісним, що «виникає нове, більш широке поняття, яке, крім власне поняття «міста», включає і сусідні пункти, які живуть життям цього міста, навіть якщо вони безпосередньо до нього не примикають цьому комплексу присвоюють загальну назву «агломерація» (Боже-Гарне, Шабо, с.42)

Виникнення міських агломерацій

«Під міською агломерацією розуміється компактна, динамічна, багатоконтактна, локальна система з тісним переплетінням міського та сільського розселення, інтенсивною внутрішньою взаємодією, значним масштабом маятникових поїздок населення» (Лаппо).

Не існує єдиної термінології для назви цих взаємопов'язаних форм розселення. Поряд з поняттям «міська агломерація», яке є найпоширенішим, вживають терміни «метрополітенські ареали», «стандартні метрополітенські ареали», «конурбації», «райони великих міст», «локальні чи групові системи розселення», «ареали взаємопов'язаного розселення», «міста-поля».

Економічними передумовами розвитку агломерацій є:

- висока ступінь концентрації та диверсифікації виробництва;
- концентрація кваліфікованих кадрів, тісний зв'язок виробництва з наукою та вузами;
- максимальна ефективність систем виробничої та соціальної інфраструктури;
- територіальна зближених міст і селищ в агломерації, що породжує ефект ближніх зв'язків;
- взаємодоповнюваності складових елементів - центрів різного профілю;
- динамізм розвитку та функціонування;
- концентрація прогресивних елементів продуктивних сил, з якими пов'язана розробка нового в науці, техніці, культурі.

Найбільш поширені два шляхи формування агломерацій: «від міста» і «від району».

Формування агломерації «від міста». При досягненні певного «порогу» місто виносить в поселення-супутники функції, які воно не в змозі розмістити на своїй території. Одночасно в його приміській зоні розміщуються об'єкти, які притягуються самим містом.

Формування агломерації «від району» характерне для ресурсних зон, у місцях розвитку добувної промисловості, де при розробці великих родовищ виникає група селищ однієї спеціалізації. Згодом один з них, що має більш вигідне становище і кращі умови для розвитку, стає центром, а інші поселення - його супутниками.

Фундаментальні якості агломерацій. Використання ефекту ближніх зв'язків в умовах високоурбанізованого середовища з його унікальною інформаційною насиченістю дає додаткову перевагу за рахунок економії часу та поширення нововведень.

Просторова структура агломерації. Основу територіальної структури агломерації утворює її опорний каркас:

- центральне місто;
- основні міські центри;
- головні транспортні магістралі.

Зони супутників охоплюють місто-центр і в розвинених агломераціях поділяються на пояси.

Периферійна або зовнішня зона не пов'язана з центральним містом щоденними трудовими поїздками населення.

У складі розвинених агломерацій утворюються агломерації другого порядку або малі агломерації. Виділяються такі основні типи супутників:

- місто-передмістя;
- замикаючі супутники;
- центр агломерації другого порядку;
- «супутники-супутників»

Кількісні критерії для виділення агломерацій. Кількісні критерії при виборі мінімального порогу людності центрального міста розрізняються фактично на порядок: від 25 тис. чол. до 250 тис.чол.

Визначення меж агломерації здійснюється за реальними зв'язками (трудовою маятниковою міграцією) або витратами часу, необхідними для поїздки в центр (відповідно до ізохрон транспортної доступності). Зазвичай в якості кордону агломерації приймається двогодинна ізохрона транспортної доступності.

Подальша еволюція форм розселення під впливом процесів концентрації виробництва призводить до зближення та зростання агломерацій в мегалополіси - урбанізовані зони наагломераційного рівня, що включають великі території.

Розвиток агломерацій як нової форми розселення пов'язан з процесами субурбанізації.

Розвиток процесів субурбанізації

Субурбанізація - розвиток передмість (від латинського suburbs - передмістя). Субурбанізація в широкому сенсі (структурна субурбанізація): зростання приміської зони більш високими темпами, ніж центрального міста

Субурбанізація у вузькому значенні (класична субурбанізація): переселення населення та місць організації праці з міста-ядра в передмістя.

Причини, які "виштовхують" населення з центральних міст:

- висока вартість якісної нерухомості в місті, перенаселеність міст,
- моральний знос житла в центральних містах,
- гострі екологічні проблеми,
- високі місцеві податки,
- загострення соціальних проблем (зростання злочинності, концентрація маргінальних груп населення, розширення нетрів, непрестижність адреси).

Причини, що приваблюють населення в передмістях:

- прагнення жити у власному будинку,
- відносно низька вартість нерухомості,
- гарна екологічна ситуація,
- низькі місцеві податки,
- спеціальні урядові програми з деконцентрації населення,
- розвиток інфраструктури в передмістях,
- прагнення зберегти "престижну адресу",
- велика соціальна однорідність (передмістя еліти, передмістя середнього класу, робочі передмістя).

Раніше за все субурбанізація з'явилася в США. Формування приміської зони навколо Нью-Йорка почалося в середині XIX ст. (після будівництва залізничних магістралей). До XX ст. чисельність населення центрального міста (за рахунок міграцій) зростала швидше, ніж у передмістях. У 1910-ті рр. темпи зростання населення передмість зрівнялися з темпами зростання населення центрального міста. У 1920-ті рр. темпи зростання населення передмість перевершили темпи зростання населення Нью-Йорка в 1,5 рази. З 1950-х рр. почався процес зменшення населення Нью-Йорка, населення передмість за це десятиріччя зросло на 40%. У 1960-ті рр. зростання населення передмість продовжилось, але при цьому відбувся зсув росту з ближніх передмість до зовнішнього поясу.

З 1970-х рр. почалося зменшення населення агломерації в цілому: зростання населення в передмістях вже не компенсувало скоро-

чення населення в центральному місті. У 1970-ті рр. у США населення позаагломераційних територій зростало більше, ніж населення міських агломерацій. У 13 агломераціях (в т.ч. в Нью-Йоркській) населення скоротилося. Одночасно в агломераціях Півдня і Заходу населення зростало швидше, ніж населення позаагломераційних територій.

Соціально-економічний механізм процесів субурбанізації. У 1929 р. середні доходи населення в місті були в 1,5 рази вище, ніж у передмістях, починаючи з 1960-х р. - менше, ніж доходи населення передмість. У 1960 р. максимальна концентрація найменш забезпечених верств населення спостерігається в самому центрі міста - в Манхеттені, найменша концентрація - у приміських поясах. З 1960-х рр. слідом за багатими і середніми верствами почалося переселення робітників промисловості.

Вже в 1970-ті рр. багато представників різних етнічних груп населення могли дозволити собі переселення в передмістя у відповідності зі своїм рівнем доходів, але не робили цього з різних соціальних причин. З 1980-х рр. почалася субурбанізація і серед афроамериканського населення США. Слідом за міграцією в передмістя населення відбувалося переміщення місць організації праці.

У 1948 р. в ядрах розміщувалось 70% робочих місць міських агломерацій, в 1970 р. - 52%, у 1977 р. - 42%. Найбільше зазнала переносу обробна промисловість, потім - роздрібна торгівля та послуги, які перемістилися в передмістя слідом за населенням. У меншій мірі зазнали переносу в передмістя оптова торгівля і управління.

Характерні риси «соціалістичної» субурбанізації:

- постійне розширення території міст;
- швидке зростання зони ближніх передмість порівняно з ядром за рахунок зовнішньої міграції, замість переїзду населення з ядра;
- широкий розвиток садівництва.

Стадії урбанізації. Як кожен всесвітньо-історичний процес, урбанізація проходить у своєму розвитку ряд послідовних стадій. Дж.Джіббс (Gibbs, 1963) запропонував схему еволюції процесу урбанізації (п'ять стадій).

Стадіальна концепція урбанізації пов'язана з особливостями регіонального соціально-економічного розвитку в країнах різного типу.

1. Міста малі і відстають у рості від сіл («преурбанізація»).
2. Міста ростуть швидше сіл, зростання яких сповільнюється (початкова урбанізація).

3. Села депопулюють через відтік населення в міста (класична урбанізація).

4. Апогей зростання великих міст; села, а потім малі міста втрачають населення (пізня урбанізація).

5. Темпи зростання поселень різного розміру вирівнюються (можлива деконцентрація, пізніше названа контрурбанізацією).

Перехід від першої стадії еволюції урбанізації до другої відбувається на фоні і в результаті активної індустріалізації, яка є провідним містоутворюючим фактором. Найскладнішими системами є великі міста. Під час третьої стадії зростає агломераційний ефект розміщення. У передмістях великих міст з'являються міста-«спальні» і супутники виробничого профілю.

До міських агломерацій стягуються основні економічні функції. Падає роль автономно розташованих невеликих міст. Міграції населення і розміщення господарства під час другої та третьої стадії мають центробіжний характер. Під час четвертої стадії напрям міграційних потоків в межах міських агломерацій змінюється на протилежний, а за їх межами залишається незмінним. Нові функціональні типи центрів, у тому числі невиробничі, утворюються переважно у приміській зоні, де осідає центробіжний потік з позаагломераційних районів і відцентровий з головних міст. Змінюється структура економіки: скорочується частка промисловості, зростає зайнятість у сфері послуг. Посилюються функціональні і соціальні контрасти всередині агломерацій. П'ята стадія пов'язана з періодом суцільної ареальної урбанізації (інтегрованого сільсько-міського континуума або контрурбанізації); переважання зрушень від центру до периферії всередині агломерації і між агломераціями. Збільшуються радіуси розселення стосовно місць організації праці. Знижується величина агломераційного ефекту в промисловості. Зростає різноманітність функціональних типів серед позаагломераційних міст. Л. Клаассен та Г. Шімеми (Klaasen, Schimemi, 1981) запропонували 4 стадії розвитку агломерації:

1. Урбанізація (зростання міст);
2. Субурбанізація (передмістя ростуть швидше центрів агломерацій);
3. Дезурбанізація (населення ядер агломерацій зменшується швидше, ніж у пригородах; ріст, якщо він є, приурочений до периферії);

4. Реурбанізація (центр знову зростає або його населення скорочується повільніше, ніж у субурбії і ексурбії).

Контрольні запитання до шостої теми

1. Що таке урбанізація?
2. Назвіть головні причини початку урбанізаційних процесів.
3. Що таке міська агломерація?
4. Назвіть шляхи формування агломерацій.
5. Назвіть основні типи міст-супутників.
6. Назвіть критерій визначення кордонів агломерації.
7. Що таке субурбанізація?
8. Назвіть основні стадії урбанізації.
9. Дайте визначення мегалополіса.
10. Дайте характеристику моделі “класичної урбанізації”.

Література до шостої теми

[11, 12, 18, 25, 34, 38, 49, 50, 55, 57, 58]

ЗМ 3. НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ В МІСТОБУДУВАННІ

Тема 7. Містобудування в системі місцевого самоврядування в Україні

УПРАВЛІННЯ МІСТОБУДІВНОЮ ГАЛУЗЗЮ

Місцеве самоврядування в Україні - це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Система місцевого самоврядування включає:

- територіальну громаду;
 - сільську, селищну, міську раду;
 - сільського, селищного, міського голову;
 - виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
 - районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси
- територіальних громад сіл, селищ, міст;
 - органи самоорганізації населення.

Виконавчі органи рад

1. Виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад є їх виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи.

2. Виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади - також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

Організаційно-правова основа місцевого самоврядування. Повноваження у галузі будівництва **власні (самоврядні) повноваження:**

- визначення у встановленому законодавством порядку відповідно до рішень ради території, вибір, вилучення (викуп) и на-

дання землі для містобудівних потреб, визначених містобудівною документацією;

- підготовка і подання на затвердження ради відповідних місцевих містобудівних програм, генеральних планів забудови населених пунктів, іншої містобудівної документації;

- встановлення на відповідній території режиму використання та забудови земель, на яких передбачена перспективна містобудівна діяльність;

- координація на відповідній території діяльності суб'єктів містобудування щодо комплексної забудови населених пунктів;

- надання відповідно до законодавства дозволу на спорудження об'єктів містобудування незалежно від форм власності;

делеговані повноваження:

- прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів у порядку, встановленому законодавством;

- організація роботи, пов'язаної зі створенням і веденням містобудівного кадастру населених пунктів;

- здійснення в установленому порядку державного контролю за дотриманням законодавства, затвердженої містобудівної документації при плануванні та забудові відповідних територій; зупинення у випадках, передбачених законом, будівництва, яке проводиться з порушенням містобудівної документації і проектів окремих об'єктів, а також може заподіяти шкоди навколишньому природному середовищу;

- здійснення контролю за забезпеченням надійності та безпечності будинків і споруд незалежно від форм власності в районах, що зазнають впливу небезпечних природних і техногенних явищ та процесів;

- організація охорони, реставрації та використання пам'яток історії і культури, архітектури та містобудування, палацово-паркових, паркових і садибних комплексів, природних заповідників;

- вирішення відповідно до законодавства спорів з питань містобудування.

До відання виконавчих органів міських рад (за винятком міст районного значення), належить також видача забудовникам архітектурно-планувальних завдань та технічних умов на проектування, будівництво, реконструкцію будинків і споруд, благоустрій територій та надання дозволу на проведення цих робіт.

МІСТОБУДІВНА ДОКУМЕНТАЦІЯ

Містобудівна документація - затверджені текстові і графічні матеріали, якими регулюється планування, забудова та інше використання територій. Містобудівна документація є основою для:

- вирішення питань раціонального використання територій, регулювання розселення;
- підготовки обґрунтованих пропозицій щодо встановлення та зміни меж населених пунктів;
- підготовки вихідних даних для розробки землевпорядної документації;
- вирішення питань щодо розташування та проектування нового будівництва, здійснення реконструкції, реставрації, капітального ремонту об'єктів містобудування та упорядкування територій;
- вирішення питань вибору, вилучення (викупу), надання у власність чи користування земель для містобудівних потреб.

Розробка містобудівної документації здійснюється проектними організаціями, іншими юридичними особами, які мають ліцензії на виконання відповідних робіт, що видаються в порядку, встановленому законодавством.

Види, склад, порядок розробки та затвердження містобудівної документації визначаються законодавством. Порядок проведення експертизи містобудівної документації визначається Кабінетом Міністрів України.

Зміни до містобудівної документації вносяться рішенням органу, який затвердив містобудівну документацію, за поданням відповідного спеціально уповноваженого органу з питань містобудування та архітектури.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ

Державне регулювання у сфері містобудування здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою та Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також спеціально уповноваженими органами з питань містобудування та архітектури, іншими органами в порядку, встановленому законодавством.

Державні стандарти, норми і правила в сфері містобудування

Державні стандарти, норми і правила встановлюють комплекс якісних та кількісних показників і вимог, які регламентують розробку і реалізацію містобудівної документації, проектів конкретних об'єктів з

урахуванням соціальних, природно-кліматичних, гідрогеологічних, екологічних та інших умов і спрямовані на забезпечення формування повноцінного життєвого середовища.

Державні стандарти, норми і правила щодо планування, забудови та іншого використання територій, проектування і будівництва об'єктів містобудування розробляються і затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань містобудування та архітектури, іншими центральними органами виконавчої влади в порядку, визначеному законом.

Фінансування робіт з розроблення державних стандартів, норм и правил здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

РЕГУЛЮВАННЯ ПЛАНУВАННЯ І ЗАБУДОВИ ТЕРИТОРІЙ

Організація планування територій. Планування територій здійснюється на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. Планування територій здійснюється відповідними органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Планування та забудова окремих земельних ділянок, що належать на праві власності чи праві користування, здійснюється їх власниками чи користувачами у встановленому законодавством порядку.

Планування територій на загальнодержавному рівні. Планування територій на загальнодержавному рівні полягає в розробленні Генеральної схеми планування території України.

Генеральна схема повинна містити:

- аналіз стану використання території України та функціонування систем розселення;
- аналіз намірів та потреб використання окремих територій, визначених у загальнодержавних програмах соціального, економічного розвитку, інших державних програмах, схемах розвитку галузей економіки;
- аналіз санітарно-епідеміологічного та екологічного стану регіонів і реалізації відповідних цільових програм, а також аналіз заходів, спрямованих на поліпшення стану довкілля;
- аналіз диспропорцій використання територій;
- визначення територій за видами переважного використання;
- напрями вдосконалення систем розселення та сталого розвитку населених пунктів;

- комплекс заходів по її реалізації.

Генеральна схема розробляється Кабінетом Міністрів України з урахуванням затверджених схем планування територій на регіональному рівні та подається на затвердження Верховній Раді країни.

Планування територій на регіональному рівні. Планування територій на регіональному рівні полягає у розробленні та затвердженні схем планування територій Автономної республіки Крим, областей, районів, регулюванні використання їх територій, ухваленні та реалізації відповідних рішень про дотримання містобудівної документації відповідно до закону.

Планування територій на місцевому рівні. Планування територій на місцевому рівні забезпечується відповідними місцевими радами та їх виконавчими органами і полягає у розробленні та затвердженні генеральних планів населених пунктів, схем планування територій на місцевому рівні та іншої містобудівної документації, регулюванні використання їх територій, ухваленні та реалізації відповідних рішень про дотримання містобудівної документації.

Схеми планування територій на місцевому рівні. Схеми планування територій на місцевому рівні визначають:

- потреби у зміні меж населених пунктів, потреби в територіях, передбачених для містобудівних потреб;
- зонування територій для забудови та іншого використання;
- планувальну структуру території;
- інші питання, визначені державними будівельними нормами.

Генеральний план населеного пункту. Генеральним планом населеного пункту визначаються:

- потреби в територіях для забудови та іншого використання;
- потреба у зміні межі населеного пункту, черговість и пріоритетність забудови та іншого використання території;
- межі функціональних зон, пріоритетні та допустимі види використання та забудови території;
- планувальна структура та просторова композиція забудови населеного пункту;
- загальний стан довкілля населеного пункту, основні фактори його формування, містобудівні заходи щодо поліпшення екологічного і санітарно-гігієнічного стану;
- території, які мають будівельні, санітарно-гігієнічні, природоохоронні та інші обмеження їх використання;

- інші вимоги, визначені державними будівельними нормами.

Детальний план території. Детальний план території розробляється згідно з генеральним планом населеного пункту та визначає:

- розташування червоних ліній, ліній регулювання забудови;
- розташування окремих земельних ділянок та об'єктів містобудування, вулиць, проїздів, пішохідних зон, щільність, поверховість, інші параметри забудови;
- розташування інженерно-транспортної інфраструктури;
- принципи формування архітектурно-просторової композиції забудови;
- інші вимоги, визначені державними будівельними нормами.

План червоних ліній. Планом червоних ліній відповідно до генерального плану населеного пункту, детального плану, даних Державного земельного кадастру, містобудівного кадастру населеного пункту визначається розташування червоних ліній.

План червоних ліній є складовою частиною генерального плану населеного пункту (детального плану території) або може бути окремою містобудівною документацією.

Проект забудови території. Проект забудови території визначає:

- розташування об'єктів містобудування, місцевих проїздів відносно червоних ліній;
- архітектурно-просторове вирішення, призначення, щільність, поверховість та інші показники конкретних об'єктів містобудування;
- показники та технічні вирішення інженерно-транспортної інфраструктури;
- потребу в проведенні інженерної підготовки території та обсяг цих робіт;
- місця та технічні вирішення під'єднання інженерного обладнання об'єктів містобудування до зовнішніх інженерних мереж і споруд;
- організацію будівництва;
- техніко-економічні показники та загальний кошторис забудови території;
- інші вимоги, визначені державними будівельними нормами.

У разі необхідності у складі проекту забудови території може розроблятися проект розподілу території. Проект забудови території погоджується і затверджується як проектна документація в порядку, визначеному законодавством.

Проект розподілу території. Проект розподілу території - це містобудівна документація, яка розробляється для мікрорайону (кварталу) чи його частини з метою розмежування земельних ділянок.

Проектом розподілу території визначаються площі та межі:

- прибудинкових територій існуючих і запроектованих жилих будинків;
- земельних ділянок, на яких розміщують громадські споруди та інші об'єкти містобудування;
- надлишків земельних ділянок, призначених для подальшого спорудження жилих і громадських будинків і споруд та іншого використання (при розподілі території існуючої забудови);
- територій загального користування;
- територій обмеженого користування земельною ділянкою, встановленого згідно з договором, рішенням суду або в іншому визначеному законом порядку.

Рішення про розроблення та затвердження проектів розподілу території приймаються відповідними радами.

Проект розподілу території є основою для визначення меж земельних ділянок на територіях існуючої забудови для розташування будинків і споруд, розроблення відповідної землепорядної документації та оформлення в установленому законодавством порядку правовстановлюючих документів власникам, співвласникам, орендарям, а також встановлення меж земельної ділянки в натурі.

Площі окремих земельних ділянок та територій при розробленні проекту розподілу території визначаються з урахуванням державних будівельних норм і детального плану території (проекту забудови території).

Порядок розроблення проектів розподілу території встановлюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань містобудування та архітектури.

НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЛАНУВАННЯ, ЗАБУДОВИ ТА ІНШОГО ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІЙ

Нормативне регулювання планування, забудови та іншого використання територій полягає у прийнятті нормативно-правових актів, зокрема державних будівельних норм, відомчих нормативних документів, регіональних і місцевих правил забудови. Державні будівельні норми щодо планування і забудови та іншого використання територій розробляє та затверджує спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань містобудування та архітектури за погодженням з іншими центральними органами виконавчої влади з питань, які належать до їх повноважень.

Нормативно-правові акти інших центральних органів виконавчої влади щодо планування, забудови та іншого використання територій, що видаються в межах їх компетенції, затверджуються цими органами після погодження із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань містобудування та архітектури і реєструються в установленому законодавством порядку.

Державні будівельні норми та інші нормативно-правові акти з питань планування і забудови територій є обов'язковими для суб'єктів містобудування.

Регіональні правила забудови. Регіональні правила забудови розробляються в установленому порядку на основі типових регіональних правил забудови, затверджених спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань архітектури та містобудування.

Місцеві правила забудови. Місцеві правила забудови розробляються для міст Києва та Севастополя, міст обласного значення, республіканського значення Автономної Республіки Крим.

Для сіл, селищ, міст районного значення відповідні ради можуть розробляти місцеві правила забудови.

Місцеві правила забудови затверджуються відповідними радами. Місцеві правила забудови повинні узгоджуватися з регіональними правилами забудови.

Місцеві правила забудови складаються із текстової частини та графічної частини - плану зонування.

У текстовій частині місцевих правил забудови визначається перелік переважних і допустимих видів забудови та іншого використання земельних ділянок у межах окремих зон.

Для кожної окремої зони згідно з державними будівельними нормами встановлюються єдині умови і обмеження забудови та іншого використання земельних ділянок:

- гранично допустимі поверховість будинків і споруд та щільність забудови;
- мінімальні відступи будинків і споруд від червоних ліній, ліній регулювання забудови, меж суміжних ділянок;
- вимоги до впорядкування доріг та під'їздів до будинків и споруд, місць паркування транспортних засобів;
- вимоги до забезпечення експлуатації інженерно-транспортної інфраструктури;
- вимоги до озеленення та впорядкування територій;
- вимоги до утримання будинків і споруд;
- перелік обмежень використання земельних ділянок (містобудівних, інженерних, санітарно-епідеміологічних, природоохоронних, історико-культурних);
- інші вимоги.

На плані зонування встановлюється поділ території населеного пункту на зони з допустимими та переважними видами використання земельних ділянок.

План зонування та перелік переважних і допустимих видів забудови та іншого використання земельних ділянок розробляються для всієї території населеного пункту або окремої його частини.

При розробленні землеупорядної документації враховуються єдині умови і обмеження забудови та іншого використання земельних ділянок, визначені місцевими правилами забудови.

Місцевими правилами забудови встановлюється порядок вирішення питань розташування, надання дозволу на будівництво об'єктів містобудування, надання дозволу на виконання будівельних робіт, прийняття цих об'єктів в експлуатацію, а також порядок здійснення контролю за містобудівною діяльністю.

Забудова територій. Забудова територій передбачає здійснення нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту, впорядкування об'єктів містобудування, розширення та технічного переоснащення підприємств. Будівництво об'єктів містобудування здійснюється згідно з законодавством, державними стандартами, нормами та правилами, регіональними і місцевими правилами забудови, містобудівною та проектною документацією.

Дозвіл на будівництво об'єктів містобудування. Фізичні та юридичні особи, які мають намір здійснити будівництво об'єктів міс-

тобудування на земельних ділянках, що належать їм на праві власності чи користування, зобов'язані отримати від виконавчих органів відповідних рад, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, у разі делегування їм таких повноважень відповідними радами, дозвіл на будівництво об'єкта містобудування.

Фізичні та юридичні особи, заінтересовані в здійсненні будівництва об'єктів містобудування, подають письмову заяву про надання дозволу на будівництво до виконавчого органу відповідної ради або Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації. До заяви додається документ, що засвідчує право власності чи користування земельною ділянкою. У разі, якщо замовник (забудовник) не є власником чи користувачем земельної ділянки, також подається нотаріально засвідчена згода власника земельної ділянки на забудову цієї ділянки, а якщо ділянка перебуває у користуванні, - нотаріально засвідчені згоди власника та користувача земельної ділянки на її забудову. Перелік інших документів та матеріалів, необхідних для отримання дозволу на будівництво, які додаються до письмової заяви, порядок їх розгляду визначаються регіональними та/або місцевими правилами забудови.

У разі прийняття сільською, селищною чи міською радою рішення про надання земельної ділянки із земель державної чи комунальної власності для розміщення об'єкта містобудування в порядку, визначеному земельним законодавством, зазначене рішення одночасно є дозволом на будівництво цього об'єкта.

Дозвіл на будівництво дає право замовникам на отримання вихідних даних на проектування, здійснення проектно-вишукувальних робіт та отримання дозволу на виконання будівельних робіт упорядку, визначеному цим Законом. Дозвіл на будівництво надається на підставі комплексного висновку щодо відповідності запропонованого будівництва містобудівній документації, державним будівельним нормам, місцевим правилам забудови (далі - комплексний висновок).

Порядок отримання дозволу на будівництво тимчасових споруд та розміщення реклами визначається місцевими правилами забудови відповідно до закону. Комплексний висновок і проект рішення про дозвіл на будівництво готуються спеціально уповноваженим органом з питань містобудування та архітектури протягом місяця від дня звернення заінтересованої особи. У випадках, передбачених регіональними або місцевими правилами забудови, комплексний висновок готується з урахуванням висновків відповідних землепорядних, природоохоронних, санітарних та інших органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень. Свої виснов-

ки зазначені органи надають протягом двох тижнів від дня звернення спеціально уповноваженому органу з питань містобудування та архітектури.

У разі надання негативного комплексного висновку заінтересованим особам також надаються роз'яснення та відповідні рекомендації. Роз'яснення та рекомендації надаються в письмовій формі протягом одного місяця від дня звернення.

У разі необхідності спеціально уповноважені органи з питань містобудування та архітектури мають право залучати до підготовки комплексного висновку інші органи виконавчої влади.

Дозвіл на будівництво об'єкта містобудування надається заявнику протягом двох місяців з дня подання заяви.

Дозвіл на будівництво об'єкта містобудування не є документом, що засвідчує право власності чи право користування (оренди) земельними ділянками.

Дозвіл на будівництво об'єкта містобудування не дає права на початок виконання будівельних робіт без одержання відповідного дозволу Державної архітектурно-будівельної інспекції України або її територіальних органів. У разі, якщо фізична або юридична особа не розпочала будівельні роботи протягом двох років від дня отримання дозволу на будівництво об'єкта містобудування, цей дозвіл втрачає чинність. Поновлення дозволу відбувається в такому ж порядку, як і його надання.

Контрольні запитання до сьомої теми

1. Дайте визначення поняттю “місцеве самоврядування в Україні”.
2. Ким і в який спосіб здійснюється місцеве самоврядування в Україні?
3. Назвіть основні складові системи місцевого самоврядування в Україні.
4. Ким здійснюється державне регулювання у сфері містобудування в Україні?
5. Дайте визначення поняттю “містобудівна документація”.
6. Хто здійснює розробку містобудівної документації?
7. На яких рівнях здійснюється організація планування територій в Україні?
8. Які види містобудівної документації ви знаєте? Їх призначення.
9. У чому полягає нормативне регулювання планування, забудови та іншого використання територій?

10. На основі чого розробляються регіональні правила забудови?

11. Для яких адміністративно-територіальних одиниць розробляються місцеві правила забудови? Їх призначення

12. З чого складаються місцеві правила забудови?

Література до сьомої теми

[1, 6, 16, 26, 27, 29, 30, 31, 34, 41]

**Тема 8. Містобудування в контексті сталого розвитку.
Глобалізація та її вплив на містобудівні процеси.
Містобудування ХХІ ст.**

**ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Урбаністична революція ХІХ-ХХ ст., у результаті якої величезні маси населення почали переїжджати у великі міста, зробила характер розселення людей нерівномірним і нестійким. Сучасні глобальні загрози планетарному розвитку в сукупності з неблагополучною екологічною ситуацією спричинили загальносвітову стурбованість прогнозами демографічного росту і продукували нову концепцію – концепцію сталого розвитку. Глобальна концепція була позитивно сприйнята світовим співтовариством спочатку в якості теорії, а потім як соціально-економічний орієнтир.

Концепція сталого розвитку після опублікування в 1987 році доповіді Брундтланд та проведення в 1992 році Конференції в Ріо-де-Жанейро, лягла в основу глобальної політики. Принципи сталого розвитку були прийняті в якості обов'язкових для всіх країн - членів Організації об'єднаних націй на Всесвітній конференції з розвитку та навколишньому середовищі, що відбулася в Ріо-де-Жанейро в 1992 році. Вони сформульовані в ряді документів, головний з яких - «Порядок денний на ХХІ століття». Таким чином, світове співтовариство намагається дати спільну відповідь на так звані глобальні проблеми, своєрідний «виклик історії», на загрозу для життя, яка виникла у розвитку не просто окремих цивілізацій, але усіх цивілізацій, що утворюють сучасне людство.

Сталий розвиток (англ. sustainable development) — загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Термін «сталий розвиток» є офіційним українським еквівалентом англійського терміну “sustainable development”, дослівний переклад якого з урахуванням контексту - «життєздатний розвиток», а розширене його тлумачення — всебічно збалансований розвиток. За визначенням Комісії ООН зі сталого розвитку, його мета — задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Теорія сталого розвитку є

альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від розвитку за екстенсивною моделлю.

Г. Дейлі провідний дослідник економічних аспектів забруднення довкілля, колишній економіст Світового банку в монографії «Поза зростанням: економічна теорія сталого розвитку» («англ. *Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development*») логічно тлумачить термін «сталий розвиток» як гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес всієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), а також окремо взятих країн нашої планети за науково обґрунтованими планами (методами системного підходу), коли в процесі неухильного інноваційного інтенсивного (а не екстенсивного) економічного розвитку країн одночасно позитивно вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації експлуатації, бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення, у тому числі за етнічними, расовими чи статевими ознаками.

Сталий розвиток — це керований розвиток. Основою його керованості є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дозволяють дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їхні результати та вибрати найбільш оптимальний.

Ряд теоретиків і прихильників сталого розвитку вважають його найбільш перспективною ідеологією ХХІ ст. і навіть усього третього тисячоліття, яка, з поглибленням наукової обґрунтованості, витіснить усі існуючі світоглядні ідеології, як такі, що є фрагментарними, неспроможними забезпечити збалансований розвиток цивілізації.

Парадигма сталого розвитку включає в себе вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості та відсутності расової й національної дискримінації. У країнах, де на державному рівні зазначені вимоги ігноруються, в поняття сталого розвитку намагаються вкласти «зручний» зміст, вихолощуючи справжній. Термін «сталий розвиток» часто вживають для означення лише неухильного зростання економічних показників країни, її регіонів, міст, сіл та окремих галузей економіки. Інколи до цього додають здійснення безсистемних заходів щодо збереження довкілля та поліпшення санітарних умов проживання й праці людей. Таке тлумачення терміну є не лише грубою помилкою, але і його профанацією.

ПРИНЦИПИ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти головних принципах:

1. Людство дійсно може надати розвитку сталого і довготривалого характеру, для того щоб він відповідав потребам людей, що живуть зараз, не втрачаючи при цьому можливості майбутнім поколінням задовольняти свої потреби.

2. Обмеження, які існують в галузі експлуатації природних ресурсів, відносні. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери до самовідновлення.

3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізувати свої надії на більш благополучне життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з головних причин виникнення екологічних та інших катастроф - злидні, які стали у світі звичайним явищем.

4. Необхідно погодити стан життя тих, хто користується надмірними засобами (грошовими і матеріальними), з екологічними можливостями планети, зокрема відносно використання енергії.

5. Розміри і темпи росту населення повинні бути погоджені з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється.

СИСТЕМА ІНДИКАТОРІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Система індикаторів має спиратися на триєдність концепції сталого розвитку з урахуванням її основних складових (екологічної рівноваги, соціальної рівності і обмеженого економічного зростання), тобто містити соціальні індикатори, індикатори стану навколишнього середовища та економічні показники з поправкою на обмеження економічного росту.

Дослідники в галузі міського розвитку багатьох країн у даний час працюють над створенням ефективної всеохоплюючої системи індикаторів.

Значний дослідницький інтерес представляє розробка концепції «Системи міських індикаторів», що проводиться під егідою Міжнародної Асамблеї столиць і значних міст (м. Москва).

Основними цілями створення і реалізації моніторингової системи, що пропонується для оцінки міського розвитку експертами МАГ, є:

- створення системи моніторингу індикаторів сталого розвитку міста;
- відбір методик моніторингу сталості розвитку міста з урахуванням систем індикаторів;
- розробка паспорта міста, з подальшою можливістю порівняння показників розвитку міста з сусідніми подібними населеними пунктами;
- аналіз загальних тенденцій розвитку міста;
- забезпечення доступу до статистичної та аналітичної інформації про місто для населення з метою забезпечення прозорості роботи міської влади.

Питання застосування моніторингових систем з використанням набору індикаторів сталості розвитку доцільно розглядати з декількох позицій, у тому числі з точки зору оцінки організації роботи системи управління містом, а також з точки зору підвищення показників якості життя.

Методологічною основою для розробки пропонованої моніторингової системи виступають індикатори ООН, підготовлені для реалізації Цілей тисячоліття, забезпечення сталого розвитку, визначення порядку денного на XXI століття, порядком денним Хабітат, показники індексу людського розвитку, розроблені ПРООН та індикатори оцінки роботи урядів, що розраховується Світовим Банком.

Дослідники даного питання виділяють три основних типи індикаторів:

- індикатори статички (стан міста на певний момент часу);
- індикатори динаміки (зміни, що відбулися в певний проміжок часу);
- індикатори управління.

Методологічні основи проведення моніторингу стану міського середовища пов'язані з різними аспектами застосування індикаторів. При реалізації програми пропонується виділення кількох етапів:

- підготовчий етап;
- напрацювання методології оцінки ефективності індикаторів;
- визначення системи критеріїв і базових індикаторів оцінки шляхом проведення відповідних досліджень;
- розробка паспорта міста;
- розробка механізму реалізації та практичного інструментарію.

Для реалізації програми пропонується кілька типів ресурсного забезпечення:

- організаційні ресурси (служба координації управління проектом);
- кадрові ресурси (передові наукові кадри, фахівців у галузі інформаційних технологій);
- інституційні ресурси (визначення бази виконання проекту).

СТАЛЕ ПРОЕКТУВАННЯ ТА БУДІВНИЦТВО

Зміст поняття «стале проектування та будівництво» оформлено не остаточно, не дивлячись на те, що ще 1994 р. на першій міжнародній конференції зі сталого будівництва (м. Тампа, США) було сформульовано визначення: «Під сталим будівництвом розуміється створення та відповідне підтримання здорового штучного середовища існування, що базується на ефективному використанні природних ресурсів та екологічних принципах», яке було розширено в рішеннях другої конференції (Париж, 1997): «Стале будівництво - це підтримання здорової економіки для того, щоб забезпечити якість життя, захищаючи в той же час людське життя і навколишнє середовище; мінімізація шкоди, яка заподіюється самовідновленням навколишнього середовища, людському здоров'ю, біологічному розмаїттю; оптимальне використання невідновлювальних ресурсів та постійне застосування поновлюваних ресурсів».

Цікавим з точки зору еволюції теоретичних уявлень про сталість містобудівної організації сучасних мегаполісів представляється зміст "Декларації взаємозв'язків для сталого майбутнього", прийнятої на Всесвітньому конгресі архітекторів у Чикаго (червень 1993 р.). Архітектори зобов'язуються ставити сталість природного середовища в центр своєї практики та професійної відповідальності; розвивати й постійно поліпшувати практику, процедури, стандарти, дозволяють виконувати "сталі" містобудівні проекти. Вони повинні просвіщати своїх колег, будівельників-практиків, клієнтів, студентів та громадськість про виняткову важливість і реальну можливість "сталого" проектування; зробити нормальною практикою "стале" проектування через урядові рішення і бізнес; вносити охорону природи в проектування, будівництво, експлуатацію та рециклінг - до створення стандартів "сталого" містобудівного проектування.

Надії міст на досягнення тривалого сталого розвитку пов'язують з розробкою та прийняттям програм сталого розвитку, які є абсолютно необхідними для планованого розвитку.

Програма сталого розвитку міста розглядається фахівцями як комплексний план не обмежений тимчасовими рамками. Її відмінність від будь-яких відомих програм в тому, що вона побудована на центральній ідеї забезпечення сталості, якій підпорядковані всі інші питання. Це дозволяє бачити в комплексі проблему забезпечення сталого розвитку та своєчасно обмежувати розвиток окремих міських галузей, який може призвести до нестійкості.

Етапи розробки і прийняття програми сталого розвитку на місцевому рівні:

- проведення моніторингу розвитку міста на основі статистичних показників
- визначення основних пріоритетів сталого розвитку міста, за допомогою залучення провідних фахівців у різних галузях життєдіяльності міста;
- розробка загальної Концепції сталого розвитку міста, з урахуванням основних принципів, які задекларовані у міжнародних документах;
- обговорення Концепції сталого розвитку міста на конференції із залученням авторитетних фахівців у сфері міського розвитку та представників органів влади
- прийняття Концепції сталого розвитку на місцевому рівні
- розробка Програми сталого розвитку міста з розділами за основними виділеними пріоритетами розвитку;
- розробка системи моніторингу сталого розвитку міста на основі застосування індикаторів, що показують досягнення сталого розвитку міста;
- прийняття Програми сталого розвитку міста органами влади і схвалення її мешканцями
- здійснення постійного моніторингу реалізації програми.

Ряд значних міст і регіонів світу вже включилися у виконання Програм сталого розвитку, представили свої "Плани сталого розвитку", в яких вирішуються практично всі без винятку проблеми - від підтримки екологічно обґрунтованого співвідношення між освоєними і природними територіями (у тому числі збереження навіть на території

міст ділянок "дикої природи") і до створення системи скорочення та утилізації всіх відходів.

Контрольні запитання до восьмої теми

1. Що таке сталий розвиток?
2. Які передумови виникнення концепції сталого розвитку?
3. Які основні принципи концепції сталого розвитку?
4. Що таке система індикаторів сталого розвитку? Назвіть основні типи індикаторів.
5. Охарактеризуйте зміст поняття „стале проектування і будівництво”.
6. Що таке програма сталого розвитку міста?
7. Основні етапи розробки й прийняття програми сталого розвитку міста.

Література до восьмої теми

[6, 14, 15, 23, 24, 35, 42, 43, 47, 60]

ГЛОСАРІЙ

Автономія (грец. *autonomia* – самоуправління, незалежність) – у широкому розумінні означає надання деяким частинам держави (областям, департаментам, префектурам, провінціям та ін.) прав на самоврядування в адміністративній сфері (у такому розумінні цей термін вживається в політико-юридичних науках); у вузькому, спеціальному розумінні цього слова автономія означає широке внутрішнє самоврядування політико-національного або національно-територіального утворення в рамках єдиної держави, і стосується не лише адміністративної, а й інших сфер життя і діяльності, а також деяких питань законодавства.

Агломерація міська (від лат. *приєднувати*) – територіальне утворення, в основі якого лежить певне місто, а також певна сукупність поселень міського типу, сільських та інших поселень, які об'єктивно об'єднані в єдине ціле (складну багатокomпонентну динамічну систему) інтенсивними економічними, у тому числі трудовими та соціальними, культурно-побутовими, рекреаційними та іншими зв'язками, а також екологічними інтересами. В англійській літературі такі скупчення міст звуться „конурбаціями” (від лат. *con* – з, разом і *urbus* – місто), в американській – метро полісами (від грец. *metropolis* – головне місто, столиця). Як правило, міська агломерація у вигляді цілісного територіального соціально-економічного утворення виникає на базі функціонального і просторового розвитку великого міста-ядра і утворює значну зону урбанізації, поглинаючи суміжні населені пункти. Виділяють моноцентричні міські агломерації з одним місто-ядром, яке підпорядковує своєму впливові усі інші поселення, розташовані в його приміській зоні, і набагато перевищує їх за своїм розміром і економічним потенціалом, та поліцентричні міські агломерації, що мають кілька взаємопов'язаних міст-центрів, наприклад, агломерації Донбасу. В міських агломераціях обох типів можна досить чітко виділити найбільш густо населене основне або центральне урбанізоване ядро і периферію, що оточує його. Міські агломерації значно відрізняються одна від одної за чисельністю населення, розміром території, кількістю населених пунктів.

Адміністративний центр – поселення яке має законодавчо встановлені функції центру адміністративного управління щодо інших поселень, розміщених на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці (країни, області, району). Функції поселення як адміністративного центру значною мірою визначають соціальну структуру та характер зайнятості його населення.

Адміністративно-територіальна одиниця в Україні – область, район, місто, район у місті, селище, село.

Багатофункціональні міста – міста, в яких одночасно концентрується багато галузей господарства і видів діяльності: промисловість, будівництво, транспорт, торгівля, фінанси, заклади освіти, охорони здоров'я, культури, науки, управління, тощо.

Баланс території – система показників, яка характеризує співвідношення територій різного функціонального призначення (за сучасним і перспективним використанням) території міста або регіону. Застосовується при розробленні схем планування територій і генеральних планів міст.

Виключна компетенція – повноваження органу або посадової особи місцевого самоврядування, які не можуть бути передані будь-яким способом іншим органам або посадовим особам місцевого самоврядування та державної влади.

Виконавчі органи рад - органи, які відповідно до Конституції України та Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні” створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування у межах, визначених законодавством України.

Генеральна схема планування території України – містобудівна документація, яка визначає концептуальні рішення планування та використання території України.

Генеральний план населеного пункту - містобудівна документація, яка визначає принципові вирішення розвитку, планування, забудови та іншого використання території населеного пункту.

Делеговані повноваження - повноваження органів виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування законом, а також повноваження органів місцевого самоврядування, які передаються відповідним місцевим державним адміністраціям за рішенням районних, обласних рад.

Державна стратегія регіонального розвитку в Україні – документ, який визначає стратегічні державні пріоритети, зміст та засоби реалізації Концепції державної регіональної політики в середньостроковій перспективі (4-6 років). Розробляється на середньостроковий період в ув'язці з прогнозом економічного і соціального розвитку України на такий самий термін, Генеральною схемою планування території України. Є складовою частиною національної системи стратегічного планування регіонального розвитку.

Державне прогнозування економічного і соціального розвитку – науково обґрунтоване передбачення напрямків розвитку країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану економіки та соціальної сфери в майбутньому, а також альтернативних шляхів і термінів досягнення параметрів економічного і соціального розвитку. Прогноз економічного і соціального розвитку є засобом обґрунтування вибору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень органами законодавчої та виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів.

Екістика (від грец. oikos – дім, житло) – теорія формування і еволюції людських поселень, висунута грецьким архітектором-містобудівником К.Доксіадісом в 50-60 роках 20 століття. Доксіадіс і його послідовники розглядають екістику як науку, основна мета якої – створення міст різної величини з оптимальним сполученням усіх елементів їхньої планувальної структури. Згідно з теорією екістики розвиток міських поселень проходить певні етапи на шляху до екуменополіса – „світового” міста майбутнього, в якому буде проживати більша частина населення земної кулі. На рахунку Афінського центру екістики десятки регіональних і містобудівних програм, більше 150 генеральних планів міст і агломерацій, багаторічна дослідницька програма „Місто майбутнього”, дослідження і проектування системи розселення в 46 країнах світу тощо. В основу теорії екістики закладено п'ять універсальних принципів, що використовуються при розробці регіональних і містобудівних програм. Згідно з ним людина намагається: 1) до максимуму звести свої потенційні контакти з середовищем; 2) до мінімуму звести свої енергетичні, просторові і вартісні затрати; 3) оптимізувати свій „захисний простір” у будь-який час і в будь-якому місці; 4) оптимізувати взаємостосунки з іншими елементами своєї системи життя, яка включає: природу, суспільство, споруди всіх видів і взаємозв'язки їх з дорогами і комунікаціями; 5) досягти синтезу всього вищезгаданого в плануванні міст. Всі ці принципи є сферою планування територій (геопланування).

Житлово-комунальне господарство – одна з галузей економіки міста, яка забезпечує ефективне функціонування житлового та нежитлового фонду. Складається з таких підгалузей: житлове господарство, водопровід та водопостачання, каналізаційне господарство, шляхове господарство, зелене господарство; газопостачання, теплопостачання, електропостачання, благоустрій та санітарне очищення міста,

зовнішнє освітлення міста, система протизсувних заходів, ритуальне обслуговування населення.

Кадастр (від франц. *cadastre* – реєстр) - систематизований звіт відомостей, який складається періодично або шляхом безперервних спостережень над відповідним об'єктом. Розрізняють кадастри земельний, водний, лісовий, родовищ корисних копалин, тваринного світу, містобудівний, меліоративний, кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Кадастровий план – графічне супроводження реєстрів містобудівного кадастру, що містить опис меж землекористування, фіксує наявність будинків та споруд, інженерних, транспортних мереж та ін. На кадастровому плані зазначається код ділянки. Визначення меж кадастрової ділянки на основі групування ділянок землекористування з урахуванням адміністративно-територіального поділу міста, функціонального зонування його території, транспортного районування та природних обмежень є передумовою кадастрового районування території міста.

Кантон (франц. *canton* – округ) – 1) федеративна територіальна одиниця в Швейцарії; 2) невелика адміністративно-територіальна одиниця в Бельгії, Франції та у деяких інших країнах.

Каркас території – область зосередження функціональної активності найбільш масових процесів життєдіяльності населення, пов'язаних з високою інтенсивністю освоєння простору. Решта території регіону (міста) утворює так звану „тканину” – зону переважної локалізації видів діяльності, що не потребують високої просторової концентрації. Для великих регіонів каркас – це його міста плюс транспортна мережа. Для міст і міських агломерацій каркас співвідноситься з їхньою планувальною структурою. Він являє собою сукупність найбільш масових за значенням, функціями і інтенсивністю використання території структурних частин і елементів міста (агломерації), їх взаємного розташування і зв'язків між ними. Каркас також асоціюється з його транспортно-комунікаційною основою, але остання лише входить до його складу, проте не вичерпує змісту. Транспорт (потужні лінії та вузли) є передумовою побудови каркасу, тому концепція каркасу планувальної структури спершу виникла з тенденції використання переваг територій, розташованих вздовж транспортних комунікацій, для подальшого розвитку міста. Звідси випливає ідея „лінійного” міста, а також специфічних регіональних структур: „лінійно-вузлової”, „лінійно-полосової” тощо. Концепція каркасу території запропонована російським географом М.М. Баранським, архітекторами О.Гутновим і

О.Кудрявцевим. Іноді застосовуються терміни „економічний каркас”, „опорний каркас”, „планувальний каркас”, каркас розселення” тощо.

Лінії регулювання забудови - визначені в містобудівній документації межі розташування будинків і споруд відносно червоних ліній, меж окремих земельних ділянок, природних меж та інших територій.

Локальна система розселення – розташована в межах компактної території сітка поселень, об’єднаних між собою виробничими зв’язками, системою обслуговування населення, транспортною мережею, системою інформації, єдиною політикою природокористування і охорони навколишнього природного середовища, централізацією управління автономними об’єктами системи. В локальній системі об’єктивно існує можливість щоденного особистого спілкування і обміну інформацією всіх представників її активного населення. З соціологічної точки зору локальна система може ототожнюватися з соціумом – первинним територіальним осередком, що об’єднує колективи і окремих людей, в рамках якого проявляється сукупність стосунків і найбільш інтенсивно розвиваються демографічні процеси.

Людність поселень – чисельність постійного населення міських і сільських поселень, один з основних показників при характеристиці величини поселень та їхньої класифікації. Людність поселення пов’язана з соціально-економічними функціями, які виконує поселення у системі розселення.

Людського розвитку індекс – спеціальний сукупний індекс, який на підставі відповідних показників дає узагальнюючу оцінку людського прогресу. Такими показниками є ВВП на душу населення, рівень освіченості і тривалість життя. Вперше розроблений у 1990 році ООН. Розраховується для окремих соціальних та етнічних груп, а також регіонів. Є індикатором їхнього добробуту.

Магістрат – 1) міське управління в деяких країнах (Норвегія, Швеція, Данія та ін.); може складатися з чиновників, призначених урядом, або вибраних осіб; 2) назва міського управління, те ж саме, що муніципалітет. В Україні у XV-XIX ст. – орган міського самоврядування, що здійснював адміністративно-судові функції і відповідно складався з двох колегій – ради (адміністративний орган) і лави (судовий орган); 3) чиновник судової влади (суддя, слідчий, прокурор) в Італії, Франції та деяких інших зарубіжних країнах.

Макрорайонування (макрорегіоналізація) – суспільно-економічне, науково-обґрунтоване виділення за певними (і не лише економічними) ознаками великих територій країни, що історично

склалися або формуються в процесі розвитку продуктивних сил і об'єктивно відбивають територіальний поділ праці.

Макрорегіони - великі регіони, що можуть охоплювати групу найбільших у країні адміністративно-територіальних одиниць, які, на відміну від останніх, не мають повного складу органів регіонально-державного управління. Створюються насамперед для стратегічного планування та удосконалення макроструктури економічного простору.

Метрополізація – морфологічний різновид урбанізації: 1) процес концентрації різних видів діяльності і населення в єдиному центрі країни – метрополісі, в більшості випадків – у її столиці; 2) зростання питомої ваги населення столичної агломерації в чисельності населення країни.

Мікрорайон – містобудівне утворення з повним комплексом повсякденного обслуговування населення у радіусі доступності (крім дитячих установ та шкіл) не більше 500 метрів. Елемент функціональної і планувальної структури житлового району. Розміщується на звільненій від транзитного руху транспорту міжмагістральній території площею 10-60 га, чисельність населення – від 4 до 15 тисяч осіб. Межами мікрорайонів є, як правило, вулиці, проїзди, природні рубежі. Мікрорайон може розчленуватися на містобудівні комплекси або житлові групи.

Місто, міське поселення – населене місце, значне за розмірами, чисельністю і густотою населення, зайнятого переважно у неагтарних сферах діяльності. Виконує, як правило, промислові, наукові, транспортні, курортні, торговельні, культурні та адміністративно-господарські функції і відзначається концентрацією виробництва і підвищеною компактністю переважно багатоповерхової забудови з певним рівнем архітектурно-художнього оформлення, та інженерно-технічного устаткування. Населення міста веде своєрідний (міський) спосіб життя та повсякденної діяльності і за їхніми формами об'єднане в певну соціально-територіальну спільність. Місто є історично-конкретною соціально-просторовою формою існування суспільства.

„Місто-район” – 1) просторова форма розселення, міська територія, що включає ядро, серединну, периферійну і міську зони. Його зовнішня границя обмежує територію з сільським господарством, переважна частина населення якої зайнята в місті. Європейський аналог американського визначення „метрополітенський стандартний ареал”. 2) районно-урбаністична модель розповсюдження традиційного змісту міста як системи ”житло-труд-відпочинок” на весь урбанізований

район, тобто комплекс міст і поселень. Практично це означає перш за все деконцентрацію послуг за тієї ж централізації місць роботи.

Містобудівна документація - затверджені текстові і графічні матеріали, якими регулюється планування, забудова та інше використання територій.

Місцева державна адміністрація - це місцевий орган виконавчої влади, що входить до системи органів виконавчої влади. Місцева державна адміністрація в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою. Місцеві державні адміністрації є юридичними особами.

Місцеве самоврядування в Україні - це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Місцеві правила забудови - нормативно-правовий акт, яким встановлюється порядок планування і забудови та іншого використання територій, окремих земельних ділянок, а також перелік усіх допустимих видів, умов і обмежень забудови та іншого використання територій та окремих земельних ділянок у межах зон, визначених планом зонування.

Органи самоорганізації населення - представницькі органи, що створюються частиною жителів, які тимчасово або постійно проживають на відповідній території в межах села, селища, міста.

Планування територій - процес регулювання використання територій, який полягає у створенні та впровадженні містобудівної документації, ухваленні та реалізації відповідних рішень.

Представницький орган місцевого самоврядування - виборний орган (рада), який складається з депутатів і відповідно до закону наділяється правом представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення.

Принципи місцевого самоврядування – основні засади здійснення місцевого самоврядування, серед яких: народовладдя; законність; гласність; колегіальність; поєднання місцевих і державних інте-

ресів; виборність; правова, організаційна та матеріально-фінансова самостійність в межах повноважень, визначених законами; підзвітність та відповідальність перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державна підтримка та гарантії місцевого самоврядування; судовий захист прав місцевого самоврядування.

Програма економічного і соціального розвитку України - документ, в якому визначаються цілі та пріоритети економічного і соціального розвитку, засоби та шляхи їх досягнення, формується взаємоузгоджена і комплексна система заходів органів законодавчої і виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, спрямованих на ефективне розв'язання проблем економічного і соціального розвитку, досягнення стабільного економічного зростання, а також характеризуються очікувані зміни у стані економіки та соціальної сфери.

Регіон – (франц. *region*, від лат. *region* – область, район) – територія, яка відрізняється від інших територій за рядом ознак і характеризується певною цілісністю та взаємопов'язаністю її складових елементів. Є ключовим поняттям в регіоналістиці, регіонології, регіональній економіці, регіональній науці, регіонознавстві. Регіони виділяються з території відповідно до певних цілей і завдань, найголовнішою з яких є управління розвитком регіону. Регіони можуть бути будь-якого розміру - від міста (або району у великому місті) до величезних регіонів всередині континенту. Для позначення територіального обсягу регіону можуть застосовуватись такі терміни як "локальне регіональне утворення", "мікрорегіон", "мезорегіон", "макрорегіон" тощо. У разі виділення в середині країни з метою управління розвитком регіону він є основною складовою частиною державного територіального устрою, яка визначена єдиною політикою державного регіоналізму і має організаційну відокремленість, цілісність, економічну і географічну самодостатність, право місцевого самоврядування, систему державних органів, які є елементами (підсистемами) державної структури влади і управління країною. Так, у цьому випадку під регіоном може розумітися найбільша адміністративно-територіальна одиниця субнаціонального рівня, яка має виборну владу, юридичну незалежність та власний бюджет. В умовах України – це рівень областей та АР Крим. Безвідносно до цілі територіального управління регіон може означати частину країни, що історично склалася і характеризується специфічними природнокліматичними умовами та відносно стійкими економічними й соціально-демографічними особливостями, певною спрямованістю розвитку продуктивних сил. Основними критеріями виділення (виокремлення) регіону вважаються спільність народногос-

подарських і регіональних завдань, техніко-економічні особливості розвитку промисловості та сільського господарства, наявність суб'єктів господарювання, об'єднаних регіональними, економічними, політичними, соціальними, культурно-етнічними інтересами.

Регіональні правила забудови - нормативно-правовий акт, яким встановлюється загальний для територій і населених пунктів області, Автономної Республіки Крим (крім міст Києва та Севастополя, міст республіканського значення Автономної Республіки Крим, міст обласного значення) порядок планування, забудови та іншого використання територій і окремих земельних ділянок.

Схема планування території - містобудівна документація, яка визначає принципи рішення щодо планування, забудови та іншого використання відповідних територій адміністративно-територіальних одиниць, їх окремих частин.

Територіальна громада - жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Територіальна громада є первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень. Територіальні громади сусідніх сіл можуть об'єднуватися в одну територіальну громаду, створювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати єдиного сільського голову. Добровільне об'єднання територіальних громад відбувається за рішенням місцевих референдумів відповідних територіальних громад сіл. Таке рішення є наданням згоди на створення спільних органів місцевого самоврядування, формування спільного бюджету, об'єднання комунального майна. Вихід із складу сільської громади здійснюється за рішенням референдуму відповідної територіальної громади. У містах з районним поділом територіальні громади районів діють як суб'єкти права власності.

Територія - частина земної поверхні у визначених межах (кордонах) з властивими їй географічним положенням, природними та створеними діяльністю людей умовами та ресурсами, а також з повітряним простором та розташованими під нею надрами.

Учасники державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України - органи державної влади, які розробляють, затверджують і здійснюють прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку, а саме: Кабінет Міністрів України, уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики, інші центральні органи

виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Ценз людності - критерій віднесення населених місць до категорії міських поселень на основі чисельності їхнього населення. В різних країнах світу ценз людності різний (від 250 осіб в Данії до 30 тисяч осіб в Японії).

Центр – об’єкт (або концентрована група об’єктів), який відносно решти простору виконує певну функцію (адміністративну, фінансову, інформаційну тощо).

Центральних місць теорія – одна з провідних теорій регіональної економіки, опрацьована незалежно одним від одного В. Крісталером і А. Кльошем у 30-х роках 20-го століття. Це спроба теоретично пояснити ієрархічну організацію мережі поселень, або „центральных місць”, і упорядкованість у відстані між поселеннями, характерну для центрів тієї чи іншої функціональної спеціалізації у різних районах. Теорія центральних місць базується на припущенні, що розміщення економічної діяльності головним чином визначається ринковими умовами пропозиції і попиту. Теорія пояснила, чому одні товари та послуги мають вироблятися (надаватися) у кожному населеному пункті (продукти першої необхідності), другі – в середніх поселеннях (звичайний одяг, побутові послуги тощо), треті - тільки у великих містах (предмети розкошу, театри, музеї, тощо). Відповідно до теорії центральних місць зони обслуговування і збуту з плином часу мають тенденцію оформлятися в правильні шестикутники, а вся заселена територія покривається ними без просвіту.

Центральні і спеціалізовані функції міст – дві значні групи містоутворюючих функцій, що складають народногосподарську основу (економічну базу) розвитку міст. Центральні функції міста, пов’язані з всебічним обслуговуванням території, що оточує місто, найбільш чітко виражені в сільськогосподарських районах з порівняно слабкорозвинутою промисловістю і досить рідкою мережею міст – центральних місць. У таких районах найбільш часто зустрічаються міста – місцеві центри „у чистому вигляді”. Однак у процесі індустріалізації і урбанізації центральні функції все більше поєднуються зі спеціалізованими (промисловими, транспортними, курортними, науковими тощо) функціями, які обслуговують великі території, до складу яких входять зони тяжіння багатьох інших міст – центральних місць. Для сучасного етапу урбанізації характерне інтенсивне формування міських систем різного рівня.

Центр населеності (центр ваги населення) – показник, який характеризує розміщення населення країни або регіону; обчислюється аналогічно центру ваги у механіці. Центр населеності – основний показник центрографічного методу вивчення населення; знаходиться у точці з географічними координатами, які обчислюються як середні з координат центрів окремих (по можливості дрібних) територіальних підрозділів країни або регіону, зважених за чисельністю їхнього населення.

Червоні лінії – визначені в містобудівній документації відносно пунктів геодезичної мережі межі існуючих та запроектованих вулиць, доріг, майданів, які відмежовують території мікрорайонів, кварталів та території іншого призначення.

Щільність забудови – інтенсивність використання території, що виражається у кількості житлового фонду або у кількості квартир на земельну ділянку (у розрахунку на одиницю площі території). Є основним узагальнюючим критерієм якості міського середовища. Різна щільність забудови може виступати суттєвим чинником поділу території на зони різного типу і визначати застосування того чи іншого типу забудови або, навпаки, може витікати з тих типів забудови, що обумовили зонування території.

Ядро – частина території регіону, в якій найбільшою мірою (з найбільшою густотою, інтенсивністю) виявлено її ознаки. Наприклад, у регіоні ресурсного типу в ядрі концентрується основна частина видобутку сировини. Решта території представлена периферією, яка доповнює ядро.

Ядро багаторегіональної системи – територія, яку охоплює множина регіонів, які розвиваються за варіантами, оптимальними для розвитку всієї системи (в тому сенсі, що їм не вигідно виділятися з системи, утворюючи територіальні коаліції). Умовою стабільності ядра є досягнення регіонами, які входять до системи, оптимуму Парето.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабаєв В.М. Практика муніципального управління. Х.: ХДАМГ, 2002.
2. Баранов Н.В. Композиция центра города. – М: Стройиздат, 1979. – 193 с.
3. Баранов Н.В. Основы советского градостроительства. В 2 частях. – М. Стройиздат, 1979.
4. Бархин М.Г. Методика архитектурного проектирования. – М. Стройиздат, 1969. – 223 с.
5. Бархин М.Г. Архитектура и человек. Проблемы градостроительства будущего. – М.: 1979.
6. Білоконь Ю.М. Генеральна схема планування території України як інформаційний ресурс сталого розвитку міст.//Коммунальное хозяйство городов. К.: Изд-во “Техника”, 2002. Вып. 36. с. 13-18.
7. Бочаров Ю.П., Кудрявцев О.К. Планировочная структура современного города. – М.: Изд-во лит-ры по строительству, 1972. – 160 с.
8. Бочаров Ю.П., Фильваров Г.И. Производство и пространственная организация городов. М.: Стройиздат, 1987.
9. Бунин А.В., Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства: В 2-х т. – М.: Стройиздат, 1981.
10. Буров А.К. Об архитектуре. – М.; Стройиздат, 1960. – 217 с.
11. В.А.Бутягин. Планировка и благоустройство городов. Учебник для вузов. М.: Стройиздат, 1974. 381 с., ил.
12. Вергунов А.П. и другие. Ландшафтное проектирование. – М.: Высшая школа, 1991. – 240 с.
13. Всеобщая история архитектуры: в 12 т. – М.: Изд-во лит-ры по строительству, 1969. – 620 с.
14. В.Т.Семенов. Устойчивое развитие городов – перспективы и реальность.//Коммунальное хозяйство городов. К.: Изд-во “Техника”, 2002. Вып. 36. с. 153-156.
15. В.Т.Семенов, В.Д.Шипулин, Н.Э.Штомпель. Оптимизация использования территориальных ресурсов мегаполиса Харькова путем создания единого информационного поля.//Коммунальное хозяйство городов. К.: Изд-во “Техника”, 2003. Вып. 49. с. 153-156.
16. Генеральный план развития г. Харькова. Решение сессии Харьковского городского совета XXIV созыва от 24.06.2004 г.
17. Говард Э. Города будущего. СПб, 1911.

18. Города и системы расселения. М.: Стройиздат, 1981.
19. Градостроительство. Под ред. В.Шварикова. Издательство Академии архитектуры СССР, 1945.
20. Гутнов А.Э. Движение к человеку. // Города и люди. – М.: МП Ладыя, 1993. – 320 с.
21. Гутнов А.Э. Эволюция градостроительства. – М., 1984.
22. Груза И. Теория города. Сокр. пер с чеш. – М., 1972.
23. Демин Н.М. Управление развитием градостроительных систем. – Киев: Будивельник, 1991. – 183 с., ил.
24. Дьомін М.М., Осітнянко А.П., Денисенко Н.О. та ін. Управління сучасним містом – наукове обґрунтування. Збірник “Містобудування та територіальне планування”, вип.. 17. – К., КНУБА, 2004. с. 236-241.
25. Дьомін М.М., Осітнянко А.П., Денисенко Н.О. та ін. Урбанізовані території: Методологія та практика планування і управління. Збірник “Містобудування та територіальне планування”, вип.. 17. – К., КНУБА, 2004. с. 236-241.
26. Досвід та перспективи розвитку міст України. Методичні аспекти територіального планування. Зб. Наук. праць. Вип.. 5\ Відповід. Редактор Ю.М.Білоконь. – К.: ін-т Діпромісто, 2003. – 172 с.
27. Досвід та перспективи розвитку міст України. Проектно-планувальні аспекти містобудування. Зб. Наук. праць. Вип.. 7\ Відповід. Редактор Ю.М.Білоконь. – К.: ін-т Діпромісто, 2004. – 188 с.
28. Досвід та перспективи розвитку міст України. Проблеми планування великих міст. Зб. Наук. праць. Вип.. 8\ Відповід. Редактор Ю.М. Білоконь. – К.: ін-т Діпромісто, 2005. – 174 с.
29. Закон України “Про архітектурну діяльність”.
30. Закон України “Про основи містобудування”.
31. Закон України “Про планування та забудову територій”.
32. Иконников А.В. Архитектура города. – М.: Изд-во лит-ры по строительству, 1972. – 215 с.
33. Иконников А.В., Степанов Г.П. Основы архитектурной композиции. – М.: Искусство, 1971. – 223 с.
34. Ключниченко Є.Є. Соціально-економічні основи планування та забудови міст. – К.: Укрархбудінформ, 1999.
35. Концепция устойчивого развития г. Харькова до 2010 г. Материалы международной научно-практической конференции «Приоритеты устойчивого развития для крупных городов», посвященной 350-летию со дня основания г. Харькова, Харьковская национальная академия городского хозяйства, г. Харьков, 22 августа 2004 г.

36. Корбюзье Ле. Модульор: Пер. с фр. – М: Стройиздат, 1976. – 239 с.
37. Лавров В.А. Развитие планировочной структуры исторически сложившихся городов. – М.: Стройиздат, 1977. – 176с.
38. Лаппо Г.М. Развитие городских агломераций в СССР. – М., 1978.
39. Линч К. Образ города: Пер. с англ. – М.: Стройиздат, 1982. – 327 с.
40. Линч К. Совершенная форма в градостроительстве: Пер. с англ. – М.: Стройиздат, 1986. – 264 с.
41. М.В.Губина. Основы градостроительного менеджмента и мониторинга: Учеб.пособие. – К.: ВИРА-Р, 2002 - 248 с., ил.
42. Маковейчук Ю.М., Шкодовский Ю.М. Концепция развития г. Харькова до 2015 г. – Х.: Харьковпроект, 1996.
43. Материалы Европейской конференции министров регионального планирования (CEMAT), Ганновер, 7-8 февраля 2000 г. Основопологающие принципы устойчивого пространственного развития европейского континента. MAT-12 HF 28.Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent.
44. Містобудування. Довідник проектувальника \ За ред. Т.Ф. Панченко. – К.: Укрархбудінформ, 2001. – 192с.
45. Милютин Н. Соцгород – М.-Л., 1930.
46. Мир архитектуры. Лицо города. А.Гутнов., В.Глазычев. Молодая гвардия. М., 1990. ISBN: 5-235-00487-6. 350 с. с ил.
47. Н.Э.Штомпель. Создание инновационных структур (технопарков) как средство обеспечения устойчивого развития г. Харькова.//Коммунальное хозяйство городов. К.: Изд-во “Техника”, 2006. Вып. 69.
48. Осітнянко А.П. Планування розвитку міста. К.: КНУБА, 2005. – 386 с., ил. ISBN 966-627-024-2.
49. Основы теории градостроительства: Учеб. Для вузов. Спец. «Архитектура»/З.Н.Яргина, Я.В. Косицкий, В.В.Владимиров и др. Под ред. З.Н.Яргиной. – М.: Стройиздат, 1986. – 326 с., ил.
50. Планировка и застройка городских и сельских поселений. ДБН 360-92**, 2002.
51. Родичкин И.Д. Человек,среда, отдых. – Киев: Будівельник, 1977. – 157 с.
52. Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства. Рабовладельческий и феодальный периоды: Учебник для вузов. – М.: Стройиздат, 1984. – 376 с., ил.

53. Саймондс Дж. Ландшафт и архитектура. Пер. с англ. – М.: Стройиздат, 1965. – 194 с.
54. Сосновский В.А. Планировка города. – М.: Стройиздат, 1988.
55. Урбаністика: Конспект лекцій/Уклад.: А.П.Осітнянко. – К.: КНУБА, 2004. – 98 с.
56. Флиттнер Н. Д., Культура и искусство Двуречья и соседних стран, М.-Л., 1958; Loud G., Khorsabad, pt. 1-2, Camb., 1937-39.
57. Фомин И.А. Планировка городских агломераций. – Киев: Центр НТИ по градостроительству и архитектуре, 1979. – 142 с.
58. Яргина З.Н. Градостроительный анализ. – М.: Стройиздат, 1984. – 245 с., ил.
59. Abercrombie P. Town and country planning, 2 ed., L., 1944.
60. Sassen S. The Global City: N.Y., London, Tokyo. – Princeton, NJ: Princeton Univer. Press, 1991.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Містобудування. Конспект лекцій для студентів 1 курсу денної форми навчання за напрямом підготовки 6.030601 – «Менеджмент» («Менеджмент організацій місцевого самоврядування»)

Автор: Штомпель Наталя Едуардівна

Редактор: М.З. Аляб'єв

План 2009, поз. 10Л

Підп. до друку 09.06.2009	Формат 60×84 1/16	Папір офісний
Друк на різнографі	Умовн.-друк. арк. 4,9	Обл.-вид. арк. 5,4
Замовл. №	Тираж 100 прим.	

61002, Харків, ХНАМГ, вул. Революції, 12

Сектор оперативної поліграфії ЦНІТ ХНАМГ
61002, Харків, ХНАМГ, вул. Революції, 12